

KUPUJTE IBA OD PREDAJCU S PREUKAZOM

NOTA BENE

2,40€ polovica pre predajcu

December 2022/257

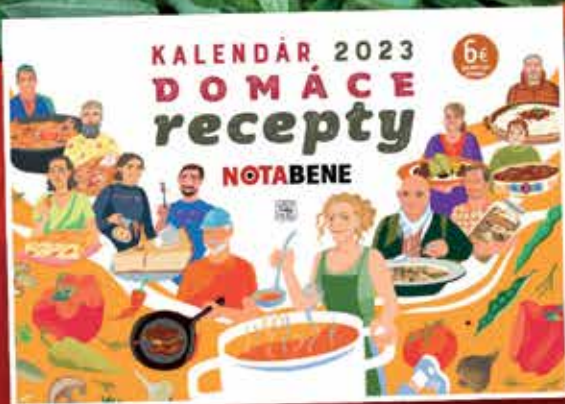

LÁSKA

S CHUŤOU DO NOVÉHO ROKA S KALENDÁROM NOTA BENE

6€
polovica pre
predajcu

**DARČEKY
Z NOTA BENE
POTEŠIA
A POMÔŽU**

Ilustrácia na obálke: Sasha Chagina

Rozhovor
Stretnú sa kňaz,
rabín a imám

4

Téma
Zamilované hormóny

9

Reportáž
Mier na Vianoce

12

Reportáž
Rodičia na chvíľu

16

Reportáž
Palacinkový mág

23

Rozhovor
Kruté starnutie

30

Pútnik
Mesto milencov

34

Všetky farby lásky

Keď som navrhla tému čísla „láska“, padla na mňa ťažoba. Priveľká téma – bolo mi jasné, že budem trpieť. Trochu som sa aj bála, že sa prezradím, že neviem, čo to láska vlastne je. „To je ľahké, budeš písať o mne,“ pochechtáva sa môj dobrý muž, kým zbesilo listujem v knihe Umenie milovať od Ericha Fromma.

Kým si upratujem svoju definíciu lásky, Fromm to má jasné. Zrelá láska si podľa neho vyžaduje istý stupeň charakterového vývoja. Aby človek vedel skutočne dávať, musí prekonať štádium koristníckych vzťahov závislosti na druhom človeku či narcisistickú všemohúcnosť. Aby som neklesala na duchu sama, oslovila som pár priateľov a blízkych, aké majú oni asociácie so slovom láska. Niektoré kamošky hovorili o tom, aké to bolo, keď niesli v sebe dieťa, a o tom, keď ho držali prvýkrát v náručí. Odznali príbehy o starých rodičoch, o spoločnom čase, objatiach. Mnohé boli o vďačnosti, ale všetky boli o spojení. S ľuďmi, so zvieratami, s prírodou. Pretože opak lásky nie je nenávisť, ale samota. Tu sú niektoré ich odtiene lásky:

Láska podľa Lei (jej slovami): Keď som raz cestovala zo Švajčiarska, kde som vtedy žila, zatelefonovala som mamine približný čas príchodu domov. Keď sme sa blížili k nášmu domu, stála pred bránou. Čakala na mňa v treskúcej zime skoro hodinu, pretože ma chcela objat okamžite, ako vystúpim z auta.

Láska podľa Alice (slovami jej mamy): Pamätám si, ako ležím s dcérou v posteli, mala asi štyri roky. Hovorí mi o chlapčekom zo škôlky, ktorý sa jej páči. Páči sa aj jej najlepšej kamarátke. A ona je s tým v pohode. Nevie ešte, že by mala žiarliť, že vo svete dospelých láska znamená, že sa o ňu s nikým nemieniš deliť.

Láska podľa Matúška: Ukazujem malému synovi mojej kamarátky v telefóne návrh obálky nového NOTA BENE s témou láska. Matúškovi pripadá obrázok nedokončený. Navrhne mi, že by ho dorobil v appke na mobile. Súhlasím. Keď mi ho vracia, obrázok je kompletne prekrytý dúhovými pásmi. Úplná farebná smršť. Autor vyzerá so svojím dielom nadmieru spokojný. Trošku ho škrie, že dúhe ešte chýbajú dve farby. Dojalo ma to. Aj to, že mu chýbali tie dve farby. Lebo aj ja si myslím, že láska má mať všetky farby.

Láska je pre mňa spojenie v bezpečí, prijatí a slobode. Tam, kde môžeme byť tým, kým sme, a tak prispievať životu... Láska je môj muž, keď sa zo všetkých síl snaží neradiť mi a po tisícikrát počúva, ako uplakaná o sebe zas a znova pochybujem. Láska je masírovať nohy mojej babičke v nemocnici, lebo proste len chcem byť ešte s ňou. Láska sú naše dva agapornisy (po anglicky lovebirds), ktoré spolu zobú z jednej misky a spia tak vášnivo natlačené jeden na druhého, že by sa tam nevošiel ani špendlík. Keď jeden z nich spadne, druhý mu letí na pomoc. Láska je mačka, ktorá vychovala generácie cudzích mačiatok, sú to ženy, ktoré tie mačky zachránili pred vojnou, a láska sú aj tí, ktorí zachraňujú tieto ženy.

Láska je odpoveď na problém ľudskej existencie.
(E. Fromm)

Sandra Pazman Tordová, šéfredaktorka

NOTA BENE

12 2022

Editoriál

3

Stretnú sa kňaz, rabín a imám

Jana Čavojská, Daniel Pastirčák

Jana Čavojská

a rozprávajú sa o láske. Presne tak vznikol tento vianočný rozhovor. Pretože všetky tieto tri veľké náboženstvá hlásajú lásku ako jednu z najväčších hodnôt.

Radoslav Šaškovič je katolícky kňaz, kaplán vo farnosti Bratislava-Jarovce a cirkevný sudca. Michail Kapustin je hlavný liberálny rabín Slovenska. Mohamad Safwan Hasna je imám. Náboženstvá, ktoré títo páni reprezentujú, voči sebe v určitých obdobiach histórie prejavovali viac nenávisti než lásky. Aj dnes sa niekedy zdá, že si viac protirečia, ako rozumejú. V skutočnosti však majú veľa spoločného.

Máme pred sebou veľkú tému – láska. Tá téma bije v srdci troch veľkých náboženstiev, ktoré zastupujete. Dnes sa však láskou oháňa kdeкто, z lásky sa stáva slovo bez obsahu. Vieme vôbec, čo pod pojmom láska myslíme? „Milujem, teda chcem, aby si bol,“ napísal Augustín. „Milovať znamená vidieť v milovanom človeku večnú bytosť,“ napísal Paul Ricoeur. Ježiš zas lásku opísal takto: „Všetko, čo chcete, aby vám ľudia robili,

robte vy im.“ Ako by ste lásku opísali vy, imám, rabín a kňaz?

Mohamad Hasna (MH): Nie je jednoduché opísať lásku. V krátkosti: je to pozitívny pocit, ktorý má blahodarný účinok na milovaného aj na milujúceho. Keď niekoho milujeme, chceme byť v jeho blízkosti. Chceme ho mať zvečneného. Láska znamená aj to, že sme ochotní obetovať sa. Má však aj svoju odvrátenú tvár, môže

viest k nekritickému prístupu. Ale je to veľmi dôležitá emócia. Neviem si predstaviť život bez lásky v tom širšom zmysle slova. Človek môže milovať seba, druhých, Boha. Láska má rôzne dimenzie.

Michail Kapustin (MK): Slovo láska by som zo židovského hľadiska definoval ako schopnosť dávať a brať. Keď hovoríme o láske, na jednej strane je ten, kto miluje, na druhej strane ten, koho miluje, a medzi nimi je emócia, láska. Láska je schopnosť tú emóciu a stovky ďalších emócií dať a prijímať. Prejavuje sa v konkrétnych skutkoch. Neznamená, že len dávam a nie som schopný zobrať nič naspäť.

Radoslav Šaškovič (RŠ): Kresťanstvo vníma lásku podobne, ako to vyjadрили moji predrečníci. Hebrejský výraz pre lásku je ahava. Mohli by sme ho interpretovať ako konanie dobra v prospech druhého človeka. Do slovenčiny by sme ho mohli preložiť ako dobročinnosť. A platí, že tá by mala byť v našich vzťahoch vzájomná, nie jednostranná. V Novom zákone najviac o láske hovorí apoštol Ján. Dokonca prichádza s myšlienkou, že sám Boh je láska. V Jánovom evanjeliu máme zaznamenané, ako pri poslednej večeri Ježiš umýva svojim učeníkom nohy a dáva im nové prikázanie, aby sa navzájom milovali, ako on miloval ich. Táto láska má byť rozpoznávacím znamením Ježišových nasledovníkov. Láska spočívajúca v tom, že vidím dobro druhého človeka a chcem mu pomôcť to dobro dosiahnuť. Mohamed povedal, že vrcholom lásky je sebaobetovanie, to znamená, že sa z lásky zrieknem niečoho v prospech toho druhého človeka. Ježiš to naplnil tým, že sa za nás obetoval. To je v kresťanstve veľmi dôležité. Ježišova obeta z lásky k ľudstvu, k človeku.

Počas histórie aj v súčasnosti vidíme medzi náboženstvami veľké rozbroje. Hovorí niektoré z vašich náboženstiev o nenávisti voči stúpencom iného náboženstva?

MK: Nejde o nepriazeň medzi náboženstvami, ale o nepriazeň medzi jednotlivcami, ktorí tieto náboženstvá reprezentujú. Vstupuje do toho ľudský faktor. Jednotlivec, ktorý si niečo vzal do hlavy. Ak má k tomu aj autoritu, je to veľmi nebezpečné.

MH: Treba si priznať, že náboženstvá sa aspoň historicky voči sebe vymedzovali. A sú v nich isté vážne rozpory. Nenazval by som to

však nenávisťou. Sú veci, ktoré jedni na druhých kritizujeme, a úlohou našich duchovných a uvedomelých veriacich je túto emóciu, respektíve túto kritiku spracovať spôsobom, ktorý sa nepremietne do konkrétnych skutkov nenávisti. Nedá sa, samozrejme, poprieť, že naša spoločná história nebola ružová. Ale okrem konfliktov a vojenských stretov bolo aj veľa svetlých momentov. Napríklad počas križiackych výprav či nadvlády moslimov v Andalúzii. Dochádzalo a dochádza k výmene názorov, ideí, postojov. Žiadna civilizácia nemôže o sebe tvrdiť, že je uzavretá, že čerpá iba z vlastnej studne. Náboženstvá aj civilizácie sa navzájom ovplyvňujú. Vidíte to aj na našom príklade. Sme si vedomí rozdielov, ale ľudsky dokážeme veľmi dobre vychádzať. Naša odlišnosť neznamená, že musíme byť nepriateľmi. Nevylučujem, že u niektorých môže vyvolávať aj takéto pocity, ale u mňa osobne nie. Som si istý vlastnými názormi, som otvorený voči druhým a rád sa od nich učím.

RŠ: Pre naše tri náboženstvá je charakteristické, že máme svoje posvätné texty, ktorým sa máme učiť správne rozumieť a správne ich interpretovať. Vždy sa nájdu ľudia, ktorí niektoré z nich budú interpretovať spôsobom vedúcim ku konaniu, ktoré nie je správne. To môže viesť k nedorozumeniam až k vážnemu napätiu medzi našimi tromi náboženstvami alebo v ich vnútri. Aj vo vnútri kresťanstva predsa boli ľudia, ktorí si zle vysvetlili niektoré časti evanjelia, nesprávne interpretovali posvätné texty a spôsobilo to zbytočnú nevraživosť. Takže je to o tom, aby sme správne chápali a správne interpretovali Božie slovo v našich posvätných textoch.

Aké prekážky v sebe potrebujeme prekonať, aby sme sa stali milujúcimi ľuďmi?

MH: Sebeckosť. Človek by sa nemal preceňovať, nemal by mať pocit, že sa svet točí okolo jeho osoby. Ľudia často nie sú schopní prinášať obete, lebo si myslia, že oni sú tí, ktorí by mali byť v centre pozornosti a prijímať dary a pozitívne emócie. Nie sú schopní dávať. Sebeckosť považujem za najväčšiu prekážku na ceste k tomu, aby sme sa stali milujúcimi ľuďmi.

MK: Na druhej strane ten, kto nevie milovať seba, ako sa naučí milovať ostatných? No keď miluješ iba seba

samého, za čo stojí tvoja láska? Podľa mňa je podstatné pochopiť vetu, ktorá bola napísaná v kresťanstve aj v judaizme, a to, že každý človek je stvorený na Boží obraz. Nevnímame to doslovne. V judaizme hovoríme, že človek má Božie kvality. Každého človeka máme vnímať ako dielo Boha. A to si zaslúži lásku. Zaujímavá je teória, že najprv sa treba naučiť milovať seba samého. To však nie je posledný bod, ale iba prvý. Potom sa máme naučiť milovať svoju rodinu. Milovať svoju komunitu. Svoju obec, svoje mesto. Láska sa tak zväčšuje. Lebo je veľmi jednoduché milovať tých, ktorých nepoznáš. Ale skús mať lásku voči susedovi, ktorý uprostred noci spieva karaoke. O láske môžeme veľa rozprávať, ale význam má len vtedy, keď sa prejavuje v konkrétnych skutkoch.

RŠ: V Písme je veta, ktorá občas lieta vo verejnom priestore, ale v skutočnosti tam lieta iba jej polovica. A to je: *Miluj blížneho svojho*. Celá veta znie: *Miluj blížneho svojho ako seba samého*. Vrátim sa k poslednej večeri, ako ju máme zapísanú v Jánovom texte. Ježiš dáva lásku ako nové prikázanie. *Miluj Boha nadovšetko* sa píše už v Starom zákone. Ježiš dodáva: *Miluj svojho blížneho ako seba samého*. V praktickom živote to vnímam ako správny balans. Ak milujem viac seba ako svojho blížneho, som sebec, egoista, som prekážkou lásky. Na druhej strane musím byť opatrný, aby som pri láske k blížnemu nezabudol sám na seba, lebo by som si mohol uškodiť.

MK: K Radovým slovám doplním, že vo vete z Písma pokračoval, ale nedokončil ju. Tá veta končí slovami: *Ja som Hospodin*.

RŠ: Máš pravdu. Je užitočné, keď rabín občas doplní katolíckeho kňaza.

MK: Ak sa na koniec vety dodáva „*Ja som Hospodin*“, je to ako výkričník. Znamená to, že tie slová majú veľký význam.

Katolíckych kňazov často kritizujú, ako môžu radiť vo veciach lásky, partnerských vzťahov a rodiny, keď žijú v celibáte. Ako reagujete na takéto slová, Radoslav?

RŠ: Keď som bol malý a povedal som niečo zvláštne, naši sa ma zvykli opýtať: „Čo si spadol z jahody?“ Katolícki kňazi nespádli z jahody. Ako väčšina ľudí, aj my sme vyrástli v rodine. Čiže máme skúsenosť zo svojej rodiny, máme rodičov, súrodencov, priateľov.

NOTA BENE

12 2022

Rozhovor

5

Mohamad Hasna

V rámci kňazskej činnosti sprevádzame rôznych ľudí pri ich radoostiach i starostiach. Pre mňa osobne sú tieto skúsenosti cenným zdrojom poznania toho, čo ľudia prežívajú vo vzťahoch. Keď sa stretnem s konkrétnymi skúsenosťami konkrétnej rodiny, konkrétneho človeka, snažím sa poradiť a zároveň veľmi pozorne počúvam, naučím sa niečo, čo môžem použiť pri stretnutí s ďalšími ľuďmi. Čím viac skúseností takto nadobudnem, tým viac môžem odovzdávať ďalej.

Keď ste sa rozhodovali pre kňazské poslanie, mysleli ste aj na to, či pre vás nebude znamenať viac samoty v rôznych obdobiach života, napríklad vo vyššom veku alebo počas dní, ktoré rodiny trávia spolu?

RŠ: Rozlišujem samotu a osamelosť. Samotu mám rád. Je to veľmi plodne strávený čas. Osamelosť je niečo iné. Pre nás, kňazov žijúcich v celibáte, môže byť problémom. Momenty spojené s osamelosťou prichádzajú. Podľa mňa je dôležité čerpať zo samoty, ktorú strávim v rozhovore s Bohom, niečo dobré do chvíľ osamelosti. Na horizontálnej úrovni veľmi pomáhajú priateľské vzťahy.

Má v islame a judaizme význam skúsenosť duchovných s manželstvom, vzťahmi? Myslíte si, že môžete lepšie porozumieť problémom veriacich?

MH: V islame nemáme duchovenstvo. Moslimovia, ktorí boli na čele obce v náboženských otázkach,

boli vždy ženatí a mali veľké rodiny. Na druhej strane, ak má niekto veľa detí, môže to ovplyvniť jeho službu iným, lebo výchova detí je zložitá. Preto má v islame svoje miesto dobrovoľný celibát. Z histórie poznáme mnohých imámov, ktorí sa neoženili, lebo sa chceli oddať viere. Dobrovoľný celibát nevnímam negatívne. Niekomu vyhovuje, aby mohol byť užitočnejší.

MK: V judaizme nemáme celibát. Niečo také je v našej viere takmer zakázané. Sexualitu vnímame ako Boží dar a odmietaj Boží dar nepovažujeme za správne. Máme toľko zákazov, že pridať k nim ešte jeden, to by bolo príliš. Rodina rabína môže byť pre ostatné rodiny príkladom. Nakoniec, takisto ako v islame tiež nemáme duchovenstvo. Rabíni nie sú sprostredkovatelia medzi človekom a Bohom. Ich úlohu porovnávam skôr s úlohou sprievodcov. Keď sprievodca rozpráva, niekto ho počúva, niekto nepočúva, niekto ide fotiť a tak ďalej. Výhodou rabína v porovnaní s ostatnými veriacimi je čas, ktorý venoval štúdiu a pochopeniu textov. Čo sa týka rodinných vzťahov, aby niekto mohol byť rabínom, tradične už musel mať rodinu. Ja som sa stal rabínom ešte neženatý. Vtedy ma upozorňovali: „Budeš rabínom, daj si pozor, lebo kto si ňu potom vezme?“

Ježiš učil radikálnu lásku: „Starým bolo povedané, milovať budeš svojho blízkeho a nenávidieť svojho nepriateľa. Ale ja vám hovorím – milujte svojich nepriateľov, robte dobre tým, ktorý vás

Radoslav Šaškovič

prenasledujú, praňte dobro tým, čo vás preklínajú.“ Grécke slovo echkthros, nepriateľ, odkazuje k slovu ekto, ten, čo je mimo. Je mimo našej bubliny. Je iný, neprijateľný, preto je to nie-priateľ. Rusko napadlo Ukrajinu. Dopúšťa sa zločinov na civilistoch. I v našej spoločnosti narastá nenávisťná rétorika. Pred niekoľkými týždňami vyústila do teroristickej vraždy dvoch ľudí z LGBTI+ komunity. Počuli sme mnoho nenávisťných výrokov nien voči páchatelovi, ale i voči jeho obetiam. Dá sa láskou bojovať proti nenávisti? Je možné prepájať láskou i ľudí rozdelených nepriateľstvom?

MH: Láska môže byť hodnotou, ktorá ľudí spája. Ale priznám sa, že veľmi nerozumiem obsahu vety, kde Ježiš údajne hovorí, aby sme milovali svojich nepriateľov. Nie som schopný rozlúštiť, čo to znamená. Neviem si predstaviť, že by som svojho nepriateľa miloval. Voči nepriateľovi pociťujeme skôr negatívne emócie.

Čo učí o nepriateľovi islam?

MH: Že si musíme naňho dávať pozor a brániť sa pred ním. Ako inak? Veď je to nepriateľ. Kiež by bolo možné ho milovať. No je veľmi zložitá hrať sa na niečo, čo v skutočnosti nie ste.

Kresťania hovoria, že máme nenávidieť hriech, ale milovať hriešnika.

MH: To je niečo iné. S touto myšlienkou sa viem stotožniť. Každá človek je stvorený Bohom. Hriech treba nenávidieť, ale človeka nie. Človek je schop-

ný reformy, nápravy. Takže negatívna emócia nie je namierená voči samotnému človeku, ale voči jeho konaniu. No voči nepriateľovi určite nebudem cítiť pozitívne emócie. Samozrejme, nepriateľstvo nemusí trvať večne. Môj včerajší nepriateľ môže byť dnes mojím priateľom.

MK: Nepamätám si jedinu vetu zo Starého zákona, kde by bolo napísané, že budeš milovať blízkeho a nenávidieť nepriateľa. Nájdeme tam určité prejavy nenávisti, rovnako ako prejavy lásky, lebo hovoríme o emóciách prirodzených pre nás všetkých. Každý z nás má potenciál cítiť lásku aj nenávisť. Nakoniec, láska môže byť zdrojom pre nenávisť a nenávisť zdrojom pre lásku. Nenávisť nie je ten najhorší pocit. Najhorším pocitom je podľa mňa indiferentnosť. U druhej strany vyvoláva pochyby, čo ďalej. Myslím si, že nenávisť najrýchlejšie spája ľudí. História nás učí, že ak niekto použije na zjednotenie ľudí nenávisť, výsledok bude veľmi zlý. Jeden môj žiak bojuje na Ukrajine. Odporučil som mu, aby nenávisť neovplyvnila jeho srdce. Áno, musí si robiť svoju robotu a musí ju robiť dobre, aby prežil. Ale nemusí cítiť nenávisť voči nepriateľovi. Všetky vojny sa totiž skončia. Príde deň, keď sa skončí aj vojna medzi Ruskom a Ukrajinou. Ale vyhodit zo srdca nenávisť nebude také jednoduché.

RŠ: Nenávisť je veľmi zlá emócia. Láska podľa mňa nie je emócia, ale úkon vôle, rozhodnutie. Ak cítim voči niekomu nenávisť, môžem urobiť úkon vôle a rozhodnúť sa, že nebudem zradliť zlo, ale prejavím mu dobro. Toto

Michail Kapustin

vnímam v Ježišových slovách o tom, že máme milovať aj svojich nepriateľov a dobre robiť tým, ktorí nám ubližujú. Nemáme sa nechať ovládnuť emóciou nenávisti, ale máme sa pokúsiť urobiť rozhodnutie pre lásku. Ponúknuť dobro ako alternatívu. Už len tým sa náš vzťah môže transformovať na lepší.

Ak má niekto pozemský majetok a vidí svojho brata v núdzi, no zatvorí si pred ním srdce, ako v ňom môže byť Božia láska? Nemilujte slovom, ale skutkom, a opravdivo. To sú slová, ktoré napísal apoštol Ján. NOTA BENE roky reprezentuje práve túto podstatnú črtu skutočnej lásky. Nie hovoriť, konať. Rozdeliť sa o to, čoho mám nadbytok, s tým, kto má nedostatok. Ako sa tento rozmer lásky prejavuje vo vašom náboženskom prostredí?

MH: Súhlasím s tým. Pekná myšlienka a praktická. Nemali by sme básať o veľkých hodnotách, skôr by sme mali byť praktickí. Abstraktná láska často nič neprináša. Musí sa premietnuť do konkrétnych skutkov. U mňa sa prejavuje tak, že som ochotný venovať svoj čas uboleným, podať pomocnú ruku v rôznych oblastiach. Na dobročinnosť kladie islam veľký dôraz. V našej komunite sa snažíme pomáhať sociálne slabším. Podporujeme rôzne prospešné aktivity aj mimo našej obce, ktoré prinášajú úžitok a dobro širšej spoločnosti. Okrem duchovnej poskytujeme aj konkrétnu materiálnu pomoc. Je to jeden z pilierov viery. Ale to isté existuje aj v kresťanstve a judaizme. V tomto sme si podobní.

Pomoc núdnym je silne zakotvená vo všetkých náboženstvách.

MK: V láske je podstatné dávať a brať. Konkrétne skutky sú jediným prejavom lásky. Môžeme o nej dlho rozprávať, ale ak sa neprejaví v konkrétnych veciach, nebude to mať žiadny význam.

MH: Ako silná motivácia funguje v islame očakávanie odmeny od Boha za dobré skutky. Často vedie moslimov k štedrosti. Majetok vnímame ako niečo, čo spravujeme. Nevlastníme ho, len zastupujeme Boha pri jeho spravovaní a sme zodpovední za to, ako s ním naložíme. Keď si uvedomím, že nie som vlastníkom, ale že mi majetok bol zverený, časť z neho odovzdám chudobným, lebo tak mi hovorí samotný Boh.

RŠ: Ježiš hovorí: *V nebi si zhromažďujte poklady*. Čiže je to rovnaké ako povedal Mohamad. Veríme, že keď konáme dobro, máme zásluhu pre večnosť. Tento rozhovor robíme neďaleko Dómu svätého Martina. Tento svätec bol významný tým, že konal dobré skutky. Podobnou inšpiráciou je pre nás svätá Alžbeta, ktorá je priamo spojená s Bratislavou a tiež bola známa svojou dobročinnosťou. A do tretice je tu svätý Ján Almužník, ktorého relikvia je umiestnená v rovnomennej kaplnke v Dóme. V Bratislave je dobročinnosť kresťanov inšpirovaná aj týmito svätými, spojenými s mestom.

Odmena v nebi je silnou motiváciou, ale nie je aj ľahko zneužiteľná?

NOTA BENE

12 2022

Rozhovor

8

MH: Podstatné je, prečo o nej ľudom hovoríte. Aby boli poslušní ako ovce? Aby vás nasledovali? Alebo to hovoríte v dobrej viere. V kázni to nehovorím preto, aby ma ľudia podporovali. To by bolo podlé. No my moslimovia nepovažujeme pozemský život za konečnú zastávku. Je to len etapa, len jedna fáza z mnohých ďalších fáz. Pre nás život neskončí smrťou. Žijeme krátky pozemský život a večný posmrtný život, takže z pohľadu veriaceho človeka je prirodzené a úplne logické očakávať odmenu na druhom svete. To neznamená, že na zemi musí človek trpieť. No ten skutočný, pravý život, plný pozitívnych zážitkov, je ten druhý.

MK: V judaizme je 613 Božích prikázaní. Medzi nimi je prikázanie nielen milovať blížneho ako seba samého, ale milovať Boha. Ako možno prikázať milovať? Keď vnímame lásku ako konkrétne skutky, tak možno. Nejde o lásku, ak pre niekoho niečo robím, lebo včera urobil niečo on pre mňa. Láska podľa mňa znamená, že robíš niečo dobré pre toho, koho miluješ, a neočakávaš nič naspäť. Vo vzťahu lásky má aj druhá strana ten istý pocit a robí to isté. Preto sa milujúci ľudia nikdy nebudú hádať o tom, kto prináša do rodiny viac peňazí a kto je dnes na rade s umývaním riadu. Čo sa týka vzťahu s Bohom, predpokladám, že väčšina veriacich

robí to, čo prikázal, z dvoch dôvodov. Prvým je strach: ak to nebudem robiť, čaká ma Boží trest. Druhým je odmena. Chcem dostať od Boha odmenu. A je aj tretí dôvod. Láska k Bohu, ktorá je zdrojom toho, čo robíš. Podstatná je aj láska Boha voči ľuďom. Je napísaných veľa textov o tom, ako silno Boh miluje každého človeka.

Večná otázka: prečo Boh potom dopúšťa toľko utrpenia, keď ľudí miluje? Prečo necháva trpieť nevinných?

MH: Boh nám dal slobodnú vôľu. Ďalej je to na nás. My sme tvorcami dobrého aj zlého. Nemôžeme to zvaliť na Boha. Konkrétne akty beštiálnosti, zverstva robia konkrétni ľudia. Moslimovia vnímajú pozemský svet ako miesto, kde sme skúšaní. Máme slobodnú vôľu, preto sa môžeme rozhodnúť pre dobro alebo pre zlo.

RŠ: Nad tým, prečo trpí spravodlivý človek, sa zamýšľa kniha Jób. Tú otázku necháva pootvorenú. Až evanjelium dáva definitívnu odpoveď. Utrpenie má zmysel pre väčšie dobro. A to je utrpenie, ktoré podstúpil Ježiš. Jeho vykupiteľská smrť je tou najväčšou hodnotou, tým najväčším dobrom v kresťanskej viere. Hovorí sa, že všetko zlé je na niečo dobré. Ak si v ťažkostiach dokážem položiť otázku, čo mi tým Boh chce povedať, v modlitbe, v rozhovore s ním môžem dostať odpoveď.

MH: Tragédia človeka môže byť obrozením. Mementom na nápravu, iné usporiadanie si priorít, uvedomenie si, čo je dôležité. Utrpenie má význam. Posúva človeka dopredu.

MK: Častým zdrojom pre zlo je slobodná vôľa človeka. Keď ľudia rozhodnú, netreba nadávať na Boha. Ale určite sú veci, ktoré od ľudí nezávisia. My veríme, že existuje iba jeden Boh a dobro aj zlo pochádza od neho. Čo to znamená? Na konci Knihy Jóbovej je napísané: *Či si bol prítomný, keď som stvoril svet, aby si o tom vedel presne rozprávať?* My ľudia sme veľmi limitovaní. Vidíme iba to, čo môžeme vidieť. Pravdu vie len Boh. Kniha Jób je príkladom toho, že nadávať na Boha nemá význam a môže to viesť k chybným rozhodnutiam. Ale schopnosť meniť sa kvôli veciam, ktoré sa nám javia zlými, je možnosť zlepšovať seba samého.

RŠ: Zlo má byť impulzom na to, aby som vykonal nejaké dobro. Sú veci, ktoré nesúvisia s bezprostredným konaním človeka. Napríklad prírodná katastrofa. Keď sa udeje, v ľuďoch sa prebudí veľa solidarity. To zlo je impulzom k tomu, aby konali dobro z lásky k tým, ktorí sú katastrofou postihnutí.

Máte vo svojich svätých textoch obľúbený výrok o láske?

MH: Keď sám Boh hovorí, že nás miluje. To je pre veriaceho človeka veľká vec. Považujem za jedinečné a zázračné, že tá entita, presahujúca nás všetkých, je ochotná prejaviť lásku nám, smrteľníkom.

MK: Jednému známemu rabínovi niekto povedal: ak mi jednou vetou vysvetlíš, čo je Tóra, konvertujem na judaizmus. Jednou vetou povedať o celom učení? Nevyužil žiadnu vetu z Tóry. Žiadna totiž nemá väčšiu prioritu ako ostatné, lebo každé slovo je rovnako dôležité. Povedal podľa mňa zlaté pravidlo: *Nerob iným to, čo by si nechcel, aby urobili tebe.*

RŠ: Mojim obľúbeným biblickým textom je Jánovo evanjelium. Obsahuje veľa výrokov o láske. Aktuálne je pre mňa veľkou výzvou aj do môjho života veta z poslednej večere, kde Ježiš hovorí: *„Podľa toho spoznajú, že ste moji učeníci, ak sa budete navzájom milovať.“* Vnímam to ako osobné pozvanie pre seba. A niekedy aj ako výkričník, aby som nerobil Ježišovi zlú reklamu. Usilujem sa žiť tak, aby to, čo robím, bolo dobrou reklamou pre kresťanstvo.

NOTA BENE

12 2022

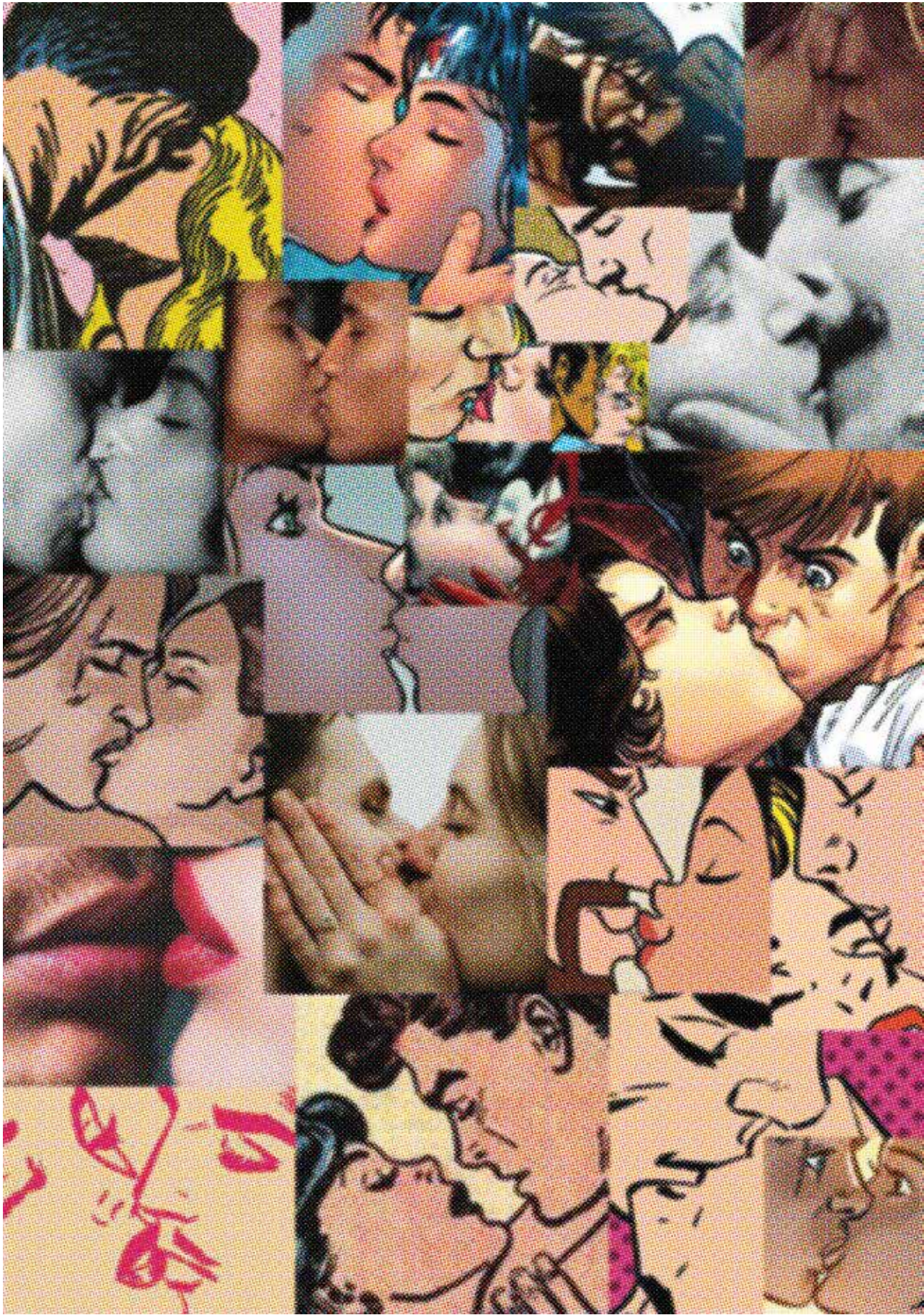
Téma

9

Zamilované hormóny

  Mária Mühl Klaus Lempelman

Vedkyňa Jaroslava Babková skúmala účinky bozkávania aj to, ako súvisí testosterón v slinách s romantikou. Celý jej vedecký tím kvôli pokusom zintenzívnil bozkávanie.

Z biologického hľadiska sa dá láska skúmať na základe hormónov. Vedkyňa Jaroslava Babková z lekárskej fakulty v Bratislave sa dlhodobo venuje práve netradičným pokusom. So svojím tímom objavila nevšednú vec. „Skúmali sme, ako muži s rôznymi koncentraciami testosterónu prežívajú romantické lásky. Testosterón sme merali v slinách. Tí, ktorí mali jeho koncentráciu nižšiu, vykazovali v láske a vo vzťahoch viac romantické a altruistické správanie. Nešli po dravej láske,“ opisuje začiatok netradičného výskumu.

Vybozkávaná cena

Popritom paralelne bežal ďalší pokus. Vedci analyzovali aj ženské sliny. Objavoval sa v nich mužský chromozóm Y, ktorý tam nemal čo robiť. „Šéf prišiel s tým, že to musíme vyriešiť, je to veľký technický problém. Príliš sa nám do toho nechcelo, ale nakoniec sme sa celá skupina z labáku pokusne začali doma bozkávať so svojimi partnermi a analyzovať vzorky. Zistili sme, že až hodinu po bozkávaní môže byť ženská slina kontaminovaná mužskou DNA,“ hovorí o objave Jarka. Svoje analýzy a poznatky spísali do vedeckého časopisu Forensic Science International: Genetics. Asi po roku dostali mail z Harvardovej univerzity v Bostone, že získali prestížnu Ig Nobelovu cenu. Jej poslaním je oceniť „neuveriteľný výskum, na ktorom sa ľudia zasmejú, ale potom sa zamyslia“. Je to pocta ľudskej nápaditosti a vynaliezavosti.

Do Bostonu si išli prevziať ocenenie osobne. „Tam sme sa dozvedeli, že bozkávaniu sa venujú viacerí vedci. Jeden Japonec prišiel na to, že bozkávanie dokáže zmierniť zápalové prejavy kože.“ Intenzívne bozkávanie má veľké benefity pre ľudské telo. Nie je to len o príjemnom precvičovaní svalov. Vymení sa veľké množstvo signálnych molekúl a človek si aj podvedome otestuje partnera.

Po ošiali z bozkávania sa Jarka začala popri vedeckom výskume zaujímať o biológiu lásky aj z inej perspektívy. Hľadala a čítala viac odborných informácií zo sveta. Dnes je táto téma už do veľkej miery prebádaná. „Proces zamilovanosti je komplexný. Má svoj dôvod, prečo sme iní na začiatku vzťahu a iní neskôr v stabilnom vzťahu,“ začína biologička rozprávanie o hormonálnom profile a chuti repro-

dukovať sa. „Na začiatku je to pre organizmus stres. Nevieme, ako to dopadne. Každý začiatok romantickej lásky je spojený s kortizolom, hormónom stresu. Potrebujeme prekonať strach. Aby mohol byť muž romantický, začal žene dvoriť, mal oči len pre ňu a prestal riešiť konkurentky, poklesne mu hladina testosterónu. U ženy sa hladina testosterónu na dodanie odvahy, naopak, zvýši.“

Lepidlo vzťahu

Okrem toho v našom tele poklesne hladina serotonínu, ktorý ovplyvňuje naše náladu. Preto keď sme zamilovaní, v podstate nie sme vo svojej koži. Nie sme to my, niekedy robíme hlúposti. „Dotyk s iným človekom zvyšuje dopamín, čo je molekula odmeny. Máme chuť si niečo dopriať. V zamilovanosti máme preto potrebu sa stále stretávať a dopĺňať si ho. Toto všetko sa musí stať na začiatku, aby sme mozog obalamutili tak, že si dokážeme užiť jeden druhého. Aby sme sa odviazali a vyčutnali si to. Nie nadarmo sa hovorí, že láska je slepá. Lebo ona reálne slepá je,“ s úsmevom vysvetľuje hormonálne zmeny v mozgu Jarka. Vplyvom hormonálneho výbuchu v hlave sa dokonca vypínajú niektoré centrá ostražitosti. To je nebezpečné, ak ide o lásku z vypočítavosti. Okolie sa niekedy pozastavuje nad tým, že človek stratil zdravý rozum.

Keď sa hormóny vykryštalizujú, prichádza fáza preverenia vzťahu. Ukáže sa, či vzťah vydrží, alebo sa partneri rozídu. „Na scénu nastupuje vazopresin a oxytocín, ktoré spôsobujú materskú lásku, stabilitu, lojálnosť. Je to skôr priateľstvo, ako húsenková dráha. Hovoríme, že je to zrelá láska.“

S láskou neoddeliteľne súvisí dôvera. Na druhej strane ju naštrbuje nevera. Muži, ktorí sú verní svojim partnerkám, majú vyššiu hladinu oxytocínu, hormónu lásky. „Partnerky vnímajú ako veľký dar a odmenu. Mozog vie, že nemusí hľadať nič iné. Doma má niečo také cenné, že sa nepotrebuje pozeráť inde. Je to také lepidlo. Môžeme si ho doplniť v každom vzťahu – láskyplným dotykom, objatím, povzbudením, sexom, bozkávaním, masážou. Keď ho máme, vieme si partnera vážiť.“

Práve vazopresin a oxytocín sú biologickou podstatou vernosti. Toto tvrdenie sa dá podložiť aj zaujímavým pokusom na hrabošoch. Jeden

druh sa volá poľný a druhý prériový. Fyzicky i biologicky sú identické. „Jeden je vzorný tato, druhý je promiskuitný, plodí potomstvo a nestará sa oň. Vedci prišli na to, že majú úplne iný počet oxytocínových receptorov. Verný ich má viac ako neverný. Keď tomu vernému vypli tieto receptory, stal sa promiskuitný. Keď ich genetikou manipuláciou zapli tomu nevernému, začal sa správať verne,“ hovorí o hormonálnych vedeckých pokusoch odborníčka. U ľudí sa tento hormón nedá zapínať a vypínať, preto sa robia sociologické výskumy. Dnes vieme, že ľudia s určitou sekvenciou písmen vazopresínu majú tendenciu byť neverní. Aj my teda máme genetický základ pre vernosť. „Nie je to však ospravedlnenie nevery.“

Potreba vône

Ženy tiež podliehajú vplyvom hormónov. Na základe evolúcie ich často priťahujú testosterónoví muži. Veľké postavy, alfa samci, hrudník v tvare písmena V. „Keď si muž dokáže vykulťovať krásnu zdravú bradu, svedčí to o dobrom genetickom a imunitnom potenciáli. Sústredí sa tam veľa mikroorganizmov. Ak muž dokáže byť s týmto cudzorodým materiálom v intenzívnom kontakte, má dobrý imunitný potenciál,“ odhaľuje tajomstvo bradatých mužov Jarka.

Výber partnera je u žien hormonálne náročnejší aj vďaka menštruačnému cyklu. Počas ovulácie ženy priťahujú muži, ktorí vedia popliesť hlavu, vo fáze menštruácie sú to, naopak, potencionálni dobrí otcovia. Žena dáva počas cyklu mužovi signály. Keď je v ovulácii, potrebuje, aby to vedel. „U nás sú živočíšne signály tlmené a muži už stratili schopnosť vyňuchať ovuláciu ženy. Tá má na to našťastie neverbálne mechanizmy,“ vysvetľuje vedkyňa. Napríklad zmenu hlasu. Bez toho, aby o tom vedela, sa žene zmení hlas na vyššiu frekvenciu. Žena si to neuvedomí, ale jej partner áno, tento vyšší hlas sa mu zdá atraktívnejší. Žene sa aj zmení vôňa a zaokrúhli tvár, stane sa symetrickejšia. „Príroda sa rozhodla, že tí, čo sa priťahujú, si musia voňať. Čuch je najstarší zmysel, ktorý máme. Tí, čo si vzájomne voňajú, majú inú genetickú výbavu, a to je hlavný základ pre úspešné superrozmnožovacie kombinácie. Čím rozmanitejšie, tým lepšie pre prírodu.“

Mier na Vianoce

 Jana Čavojská

*Tri Ukrajinky ani vo vojne neopustili svoje zvieratá.
Vďaka projektu 4 domčeky za 4 týždne teraz s nimi
bývajú v Ivanke pri Dunaji.*

Keď začala vojna, mala Galina v dome a na dvore troch psov a tridsaťtri mačiek. V Charkove sa starala o choré, opustené zvieratá z ulice. Jej rukami prešlo už asi dvesto mačiek, ktoré vyliečila, vypiplala, dala sterilizovať a našla im nový domov. Príliš choré zvieratá alebo také, ktoré zažili zlé zaobchádzanie, a už by si nezvykli na človeka, zostávali u nej. „U nás je veľa túlavých zvierat. Chcela by som, aby malo každé domov, strechu nad hlavou, teplý peliešok a čo jesť. Žiaľ, nemôžem

pomôcť všetkým. Brala som z ulice hlavne tie v kritickom stave,“ opisuje drobná čiernovlasá žena. „Jedna mačička so mnou žije deväť rokov a stále sa bojí ísť ku mne na ruky kvôli nejakej traume z minulosti.“

Čo robiť?

Práve kvôli zvieratám Galina ani neuvažovala o odchode. Lenže boje sa v Charkove zintenzívňovali. Rusi mesto ostreľovali nepretržite. Stavby sa menili na ruiny. Galina

si uvedomovala, že bude zázrak, ak niečo nespadne aj na jej dom. „Keby sa mi niečo stalo, nemal by sa kto o zvieratá postarať. Pozerala som im do očí a nevedela som, čo robiť. Veď som nemala ani dosť prepraviek. Ľudia ich vykúpili v priebehu dvoch dní.“

Galina spolu s Olenou a Táňou, štyridsiatimi tromi mačkami a tromi psami teraz obývajú kontajnerové domčeky v Ivanke pri Dunaji. Usporiadané sú veľmi prakticky: zvieratá môžu priamo cez okno

vyjsť do výbehu, ohradeného pletivom. Sú tu jednoznačne privilegovaní; majú viac životného priestoru než ľudia. Utečenkám s toľkými zvieratami nikto nechcel prenajať byt. Ich situáciu vyriešila Veronika Koníková. Sama má štyroch psov, je zo psičkárskej rodiny a veľmi dobre rozumie tomu, že tri Ukrajinky neopustili svojich štvornohých zverencov ani vo vojne. Hneď po vypuknutí vojny rozbíhala hotspot na pomoc utečencom so zvieratami na hraničnom prechode vo Vyšnom Nemeckom. A keď žiadne riešenie pre ženy s mačkami a psami nenašla, rozhodla sa ponúknuť im vlastné.

Kúpila dva kontajnerové domčeky a ďalšie dva prenajala. Postavila ich do nepoužívanej záhrady pri babkinom dome. Najjednoduchšie a najefektívnejšie ubytovanie: domčeky sa dajú napojiť na inžinierske siete a hoci sú maličké, ich obyvateľky si pochvaľujú, že tu našli domov, istotu a bezpečie. Veronika nazvala svoj projekt „4 domčeky za 4 týždne“, lebo nové bývanie bolo

treba expresne rýchlo dokončiť. Časť potrebných peňazí vyzbierala cez crowdfundingovú zbierku. Zvyšok neváhala doplatiť z vlastného. Štát totiž na takéto ubytovanie pre utečencov neprispieva, keďže nejde o nehnuteľnosti.

Vo vedrách od farby

Galina, Olena a Táňa sa už okrem vlastných mačiek a psov starajú aj o túlavé mačičky z okolia. Tie u nich vždy nájdu plnú misku, pohladenie aj láskavé slovo. Všetci si na seba zvykli. Galina zvnútra prináša drobnú, chudučku Mášu. Mačička sa dožila rekordného veku, má viac ako pätnásť rokov, a Galina spomína, ako ju aj s jej piatimi mladými zobrala k sebe, keď našla v kontajneri vyhodené štyri ešte slepé mačiatka. „Skúšala som ich kŕmiť z fľašky, ale veľmi to nešlo. Tak som hľadala mačičku s mláďatkami. Dostala som Mášu. Tá k svojim piatim mladým zobrala aj tie štyri slepé mačiatka. Neskôr takto nahradila mamu mno-

hým ďalším mačiatkam, ktoré som doniesla domov z ulice. Vždy bola láskavá a starostlivá.“

Galina mala šťastie, pracovala z domu na počítači, takže stíhala starostlivosť o choré zvieratá, ktoré potrebovali pravidelné návštevy u veterinárky aj lieky. Má už dospelého syna. S jeho otcom nežije. Len skonštatuje, že on neľúbil zvieratá tak ako ona, a keďže pre ňu je starostlivosť o ne všetkým a nemienila sa mužovi prispôbovať, rozišli sa. „Myslím, že rodina má byť postavená na spoločných záujmoch. Ťažko môžem mať muža, keď mám toľko zvierat. To by aj on musel byť do zvierat blázon.“

Keď už bolo ostreľovanie príliš blízko, rozhodli sa Galina so synom predsa len odísť. Našli auto, ktoré ich aj so všetkými zvieratami vyviezlo do Dnipra. „Nemali sme prepravky. Časť zvierat sme prevážali vo vedrách od farby, to ktorých sme navrtali otvory,“ hovorí. V Dnipre ich na týždeň prijal niekto aj so zvieratami. Zatiaľ po-

NOTA BENE

12 2022

Reportáž

13

zháňali prepravky a snažili sa nájsť miesto, kam by mohli ísť. „Dcéra mojich známych žije v Bratislave. Našla dobrovoľníkov, ktorí majú pri Košiciach malú farmu, aj odvoz z hranice.“

Cesta na hranicu bola strastiplná. A potom prišiel ďalší problém: ako preniesť toľko zvierat na Slovensko? Dovoľených bolo päť zvierat na človeka. Galina prosila ľudí, aby jej s prevozom pomohli. Na našej strane už čakali dobrovoľníci a mačky od nich zbierali. „Bolo to veľmi ťažké. Bola hrozná zima. Na hranicu sme prišli ráno a prevoz zvierat sme riešili do druhej v noci.“ Na farme žila Galina v unimobunke tri mesiace. Medzitým cez Slobodu zvierat dostala kontakt na Veroniku a v júli sa mohla nasťahovať.

Slzy v očiach

Olena svojich deväť mačiek neopustila ani počas najsilnejšieho ostreľovania Charkova. Tri z nich boli jej, zvyšných šesť našla zranených na ulici a „vypiplávala“ ich, aby ich mohla ponúknuť na adopciu. Dvom z nich chýba zadná labka. Ale zvieratá dokážu fungovať aj bez končatiny, ich telo sa prispôsobí a poradí si so zvyšnými tromi.

Olena sa so susedkou skrývala v pivnici. V prestávkach medzi ostreľovaním vybiehala do bytu nakrmiť mačky. Raz tlaková vlna vyrazila v byte všetky okná. Olena vtedy našla mačky na smrť vystrašené a poschovávané na všetkých možných miestach.

Mladšia Olenina dcéra Dáša je od vlaňajšieho septembra na Slovensku. Má sedemnášť a študuje na univerzite v Trnave za diplomovanú zdravotnú sestru. „Odkedy vojna v roku 2014 vypukla, necítila som sa bezpečne a hlavne som sa bála o dcéru,“ spomína Olena. „Čítala som, čo počas čečenských vojen robili ruskí vojaci dievčatám. Mój plán bol dostať Dášu z krajiny. Na Slovensku mohla študovať bezplatne. Má to aj ďalšie výhody. Titul zo slovenskej vysokej školy jej uznajú v celej Európe.“

Keď bolo v Charkove už príliš zle, trval Olenin muž na tom, aby odišla za Dášou na Slovensko. Susedia práve odchádzali a mali voľné miesto v aute. Po pár dňoch v bezpečí

sem chcela Olena dopraviť aj mačky. S mužom netušili, ako to urobiť. Najprv našli nejakú v úvodzovkách humanitárnu organizáciu, ktorá sľubovala pomoc, no ukázalo sa, že od nich chcú len vytiahnuť peniaze. Takže táto možnosť padla. Nejaký ich kamarát mal známych na železnici. Výpravca pomohol mačky naložiť do vlaku a Olena s Dášou ich vyzdvihli v Užhorode. „Na ukrajinskej strane hranice nám nikto nepomohol. Keď sme prišli na slovenskú, pohraničníci nám bežali na pomoc, brali kletky, žartovali s nami. Dobrovoľníci hneď priniesli jedlo pre nás aj pre mačky. Slzy sa mi tísli do očí.“

Jediné želanie

Dve z Oleniných mačiek sa už podarilo adoptovať. Zostáva jej ich teda sedem. Všetky mačičky z kontajnerových domčekov potrebujú mesačne sedemdesiat kíľ granúl. K tomu treba kupovať konzervy a kapsičky pre staré mačky, ktoré už nepohrýzú granule. Ďalšie krmivo treba pre psy. Prvé mesiace to Veronika vykrývala z verejnej zbierky, potom niečo dostali sponzorsky. No teraz to už musia ťahať sami. Táňa rada pečie, na Ukrajine pracovala v kuchyni a doma piekla torty. Aj tu si hľadá prácu ako cukrárka. Galina s Olenou už majú brigády. Dúfajú, že svoj život na Slovensku dokážu utiahnuť a vždy sa budú môcť postarať o svoje zvieratá.

Na Vianoce majú všetky tri iba jedno želanie: mier. „Aby bol mier na celom svete. Aby boli ľudia na seba dobrí,“ hovorí za všetky Galina. „Aby si vážili život. A prehodnotili svoje priority. Materiálne veci môžete stratiť v priebehu sekundy. Ale to, čo je vo vašom vnútri, vám zostane navždy. Dôležité v živote je vidieť slnko, oblohu, počuť spievať vtáčiky. Ja sa radujem z takých vecí. Veľmi si prajem, aby sa v srdci každého človeka zažal plamienok dobra.“

1 (zľava) Galina, Táňa, Veronika a Olena.

2 Mačky majú výbeh ohradený pletivom.

3 Galina so svojou najväčšou a najťažšou zverenkynou.

4 Dáša, ktorá nahradila mamu mnohým opusteným mačiatkam z Charkova.

5 Mačky majú v kontajneri pohodlie.

6 Táňa vo vnútri svojho kontajnera. Viac miesta dopraje mačkám ako sebe.

Rodičia na chvíľu

 Jana Čavojská

Rodina s piatimi vlastnými deťmi poskytuje dočasný domov nechceným bábätkám. Nezaslúžia si nemať nikoho.

Keď mali Torkošovci štyri deti, Tomáš kvôli pracovnej záležitosti pozeral na webstránke centra pre deti a rodiny návštevné hodiny a vyskočila mu tam informácia, že hľadajú profesionálnych rodičov. Okamžite ju preposlal manželke Petre. „Je to zaujímavé a ako stvorené pre teba, keďže vždy si mala v povahe zachraňovať svet,“ písal. Keď jej o pár hodín zavolať, oznámila mu, že si už dohodla stretnutie. Po trojmesačnom prípravnom kurze prišiel do rodiny prvý chlapec. Išlo o anonymný pôrod,

matka sa ho hneď vzdala. Profesionálni rodičia si takéto deti berú k sebe s tým, že vedia, že v ktoromkoľvek momente ich budú musieť odovzdať, ak sa pre ne nájde adoptívna rodina.

V domčeku Torkošovcov v Chorvátskom Grobe sa odvtedy vystriedali štyria drobčekovia a pribudlo im aj piate vlastné dieťa. Čo je super na veľkej rodine? „Deti sa učia jedno od druhého. Sú samostatné. Musia sa deliť a prispôbovať – síce oni na to povedia, že je to obmedzujúce, no neskôr, keď budú

dospelí, si také detstvo budú vážiť,“ je presvedčená Petra.

Deti a sny

Peťa odmalička doma spievala, tak ju rodičia dali na klavír. Neznášala ho. Jedine v kostole, kam chodila do speváckeho zboru, ju bavilo hrať na omšiach. Tie skladby sa učila sama. Držali ju pri hudbe a klavír si popri nich odtrpela. Raz, to už bola tínedžerka, sa na liečení v Tatrách prechádzala po Starom

Smokovci a počula odniekiaľ klavír. Beethovenovu Sonátu mesačného svitu. „Nevedela som, čo je to za skladbu. Ale bolo to ako blesk z jasného neba. Veľmi ma oslovila. Chcela som sa ju naučiť. Z neznášanía klavíra bolo zrazu osem hodín denne za klavírom. Bolo to po prvom ročníku obchodnej akadémie. Rozhodla som sa skúsiť prijímačky na konzervatórium. Za dva týždne som sa naučila povinné skladby, išla som na prijímačky a prijali ma.“

Profesorka na konzervatóriu ju neskôr nasmerovala na dirigovanie. Zborové, kvôli tomu, ako ju bavil spev. „Okrem toho na Slovensku stále prevláda predstava, že ženy by nemali dirigovať orchester,“ konštatuje Peťa. „Keď ho dirigujem, všetci krútia hlavou. Hudobníci ani nie, berú to ako spestrenie. Skôr okolie a hudobnícka branža.“

Petra už vtedy túžila po Viedni. No vydala sa. Najstarší syn Paťo prišiel hneď v prvom ročníku. V druhom Kristínka. O dva roky nato Klára Noemi. Petrin manžel Tomáš robil vtedy sprievodcu pútnikov v Izraeli. Odchádzal tam na celé týždne a nikdy nevedel, ako dlho sa zdrží. Petra sa starala o deti a sedela nad partitúrami. Lebo aj dirigovanie treba trénovať. Partitúra dirigenta má aj dvadsať riadkov. Pre každý hlas a nástroj. Dirigent to musí oddirigovať všetko naraz. Postupne sa to učí a pridáva si riadky. Aj gestá treba trénovať. Aby boli jasné, výrazné, ľahko čitateľné. Ináč sa diriguje orchester a ináč zbor, lebo hráči sedia nižšie. Práve na to, aby periférnym pohľadom zachytili pokyny dirigenta, keď pozerajú do nôt, slúži palička. Zvýrazňuje gestá. Naopak, zbor sa diriguje len rukami.

Noci za klavírom

Na svoje prvé dirigovanie si veľmi dobre spomína: ešte ani neskončila vysokú, keď ju zavolali do Luxemburgu dirigovať spevácky zbor. Beethovenova Deviata symfónia s Ódou na radosť. „Predtým som dirigovala len do zrkadla. Dokonale som vedela všetky nástupy a dokázala som ich ukázať. Ale zistila som, že prax s ľuďmi je iná a gesto musíš prispôbiť charakteru zboru a skladby. Bolo ťažké ísť takto bez skúseností hneď do zahraničia. Mala som šťastie. Zbor ma podržal. Spolupracoval, dal mi priestor, aby som sa adaptovala. Moju neistotu si nikto nevšimol.“

Keď sa Petra postaví pred zbor alebo orchester, ktorý nikdy predtým nediri-

govala, musí si získať rešpekt. Raz robila projekt s orchestrom, o ktorom jej všetci hovorili, že to nedodiriguje. „Získala som si ich tak, že na začiatku som pred nich predstúpila a povedala som im, že som mladý neskúsený dirigent, ale že som sa dobre pripravila a o diele mám jasnú predstavu. Potom to aj videli a spolupracovali. Keď dirigujem zbor ľudí, ktorých som nikdy predtým nevidela, cítim úžasný prílev energie.“ Petra takto hosťovala napríklad v Hamburgu. Ochorel dirigent. Jeho manželka raz videla Petru dirigovať a páčilo sa jej, ako pracuje so zborom, tak ju oslovili, či nepricestuje a nepripraví na koncert dvadsaťštyri študentov spevu z celého sveta, ktorí sú najlepší na svojich univerzitách. Prvýkrát sa videli tri dni pred koncertom. A vyšlo to výborne.

Popri toľkých deťoch stihala Petra cvičiť na klavír iba v noci. Kým ešte dojíčila, bolo to medzi dojčeniami. Vtedy všetci spali a ona mala čas pre seba. Medzi polnocou a tretou nadržanom si dala na uši slúchadlá a rozbehla sa prstami po klaviatúre. Aj skladby, ktoré diriguje, si najprv prehráva na klavíri. Učí sa ich naspamäť. Diriguje bez partitúry.

Chalan z osady

Petra vedie spevácky zbor Technik a ako doktorandka učí na vysokej škole. Tomáš pracuje pre Bratislavskú arcidiecéznu charitu na projekte Krok za krokom k zamestnanosti. „Situácia ľudí hlavne po tom, ako Rusko zaútočilo na Ukrajinu a do Bratislavy prišlo veľa matiek s deťmi, je zložitá a veľa ľudí si k nám chodí pýtať jedlo,“ hovorí. „Snažíme sa ich problém uchopiť komplexne. Nielen im dať jedlo na pár dní. Pomáhame im s vecami, ktoré nevedia rozmotáť sami. Prečo nemáš bývanie, prácu, doklady? A riešime to. Máme ľudí, ktorí sa tak nakopli, že sa ich situáciu podarilo vyriešiť.“

Predtým Tomáš pracoval v Plaveckom Štvrtku s deťmi z rómskej osady. Tam chodí aj teraz, na dva dni v týždni. Už nepracuje s deťmi, ale s ich rodičmi. Pomáha im pri hľadaní práce. Učí ich napísať životopis, vyhľadávať pracovné ponuky.

Mnohí Tomášovi klienti sa pri hľadaní práce stretávajú s diskrimináciou. „Ale je náročné ich zamestnať aj kvôli tomu, že majú len základné vzdelanie,“ tvrdí. „Ale máme úžasné príklady mladých ľudí, ktorí skončili strednú školu a našli si dobrú prácu. Napríklad

jeden chalanisko skončil školu pred dvomi rokmi a je vedúci reštaurácie v päťhviezdičkovom hoteli v Bratislave. Mladý chalan z osady.“

Neurčené

Deti, ktorých sa rodičia zriekli, majú v dokladoch a rodnom liste namiesto mena a priezviska len: Neurčené a Neurčené. Prvý chlapec mal zdravotné problémy, potreboval nemocnicu, a tam ho nevedeli bez mena nahodiť do systému. „Nakoniec sme mu dali meno. Chvíľu bol Samuel Torkoš. Keď prebehla adopcia, nová rodina mala právo dať mu iné meno,“ hovorí Petra. Vraj bola od začiatku pripravená na to, že ho odovzdá jeho novej rodine. „K bábätkám pristupujem s tým, že nie sú moje. Nadovšetko sme ich ľúbili a dali im čokoľvek, lebo bábätká sú také bezbranné, že im úplne samozrejme dáš všetku starostlivosť. Ale pri každom mi stále niekde vzadu znelo: Odíde ti. Najhorší pocit pri jeho odovzdaní je, že nevieš, do akej situácie ide a čo s ním bude ďalej.“

Ešte pred príchodom prvého bábätko bolo treba na poslanie profesionálnej rodiny pripraviť aj deti. Petra im vysvetľovala: „Predstavte si, že by ste sa iba narodili a už by vás nikto na svete nechcel. Vy ste boli chcení a plánovaní. No na svete sú deti, ktoré hneď po narodení niekto odhodí. Nezaslúžia si nemať nikoho. Preto im chceme pomôcť... Pri žiadnom z nich si nedokážem predstaviť, že keby sme si ho nezobrali, tak je celý čas iba v nemocnici s kartičkou, na ktorej je namiesto mena a priezviska napísané len: Neurčené, Neurčené.“

1 Petra s bábätkom, ktoré u nej čaká na novú rodinu.

2 Všetky Petrine a Tomášove deti zdedili hudobný sluch.

3 Rodina by si mohla založiť kapelu - každé dieťa má svoj obľúbený hudobný nástroj.

4 Petra a Tomáš sú presvedčení, že ich deti raz ocenia svoju veľkú rodinu.

5 Petra je dirigentka. Partitúru študuje počas starostlivosti o bábätká.

6 Hudba je prirodzenou súčasťou života veľkej rodiny.

Aj v slovách je láska

Dagmar Gurová

Vladimír Šimíček

Láska je jedným z najčastejších dôvodov učiť sa cudzí jazyk. Ľudia k nej potrebujú aj rešpekt a toleranciu. Medzi sebou, ale aj zvonka, pretože láska patrí všetkým. Po novom už aj podľa slovníka

Slovníky slovenského jazyka doneďavna definovali slovo láska aj ako „náklonnosť jedného pohlavia k druhému, lúboštný cit, lúbošť“. Po teroristickej vražde na Zámockej ulici v Bratislave vedkyne z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied význam slova upravili. Z nového výkladu je jasné, že láska patrí všetkým, pretože je to: „Silná náklonnosť k určitej osobe na základe telesnej, duševnej a citovej príťažlivosti, lúboštný cit, milovanie.“

O láske k slovám a jazyku sme sa rozprávali s Luciou Molnár Satinskou, sociolingvistkou z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Vo svojom výskume sa zaoberá témami ako viacjazyčnosť na Slovensku, jazyková politika či rodovo citlivý jazyk. Venuje sa tiež popularizácii jazykovedy, slovenčiny, maďarčiny a ďalších menšinových jazykov.

Spresňujúci výklad slova láska prišiel vzápätí po teroristickej vražde na

Zámockej ulici v Bratislave. Jazykovedci bežne takto promptne reagujú na súčasnú situáciu alebo to bola výnimka?

Aj nás sa táto udalosť hlboko dotkla. Samotná zmena výkladu nebola rýchla, plánovali sme ju dlho. Pri písaní slovníka sa stáva, že niektoré výklady nie sú úplne presné. Máme označených viacero slov, ktorých výklad by sa mal opraviť. Láska bola jedným z nich. Už dávnejšie prichádzali aj požiadavky zvonka, aby sa výklad aktualizoval.

My sme s tým súhlasili a chceli sme to urobiť naraz s ostatnými opravami. Po tomto teroristickom čine sme však cítili, že musíme zareagovať aj konkrétne, nielen stanoviskom. Spresňujúci výklad slova láska bol prakticky pripravený, tak sme ho len oznámili spolu s vyjadrením našej podpory LGBT+ komunite.

Kedy prichádza čas na úpravu alebo dopĺňanie definícií slov? Ako Slovník súčasného slovenského jazyka drží so súčasnosťou krok?

Slovník je veľmi pomalé dielo, pretože je rozsiahly. Aj keď sa dnes používajú digitálne databázy, lexikografy stále pracujú s miliónmi slov a výkladov. Slovníky v národných jazykoch preto vznikajú tak raz – dvakrát za storočie. Aj Slovník súčasného slovenského jazyka zachytáva slovnú zásobu približne päťdesiatich rokov. Najnovší zväzok, ktorý vyšiel v roku 2021, končí písmenom P. Opravy sa väčšinou robia až vtedy, keď sa vypracujú všetky písmená.

Bude sa ten proces časom zrýchľovať? Uvidíme spresnené výklady slov skôr, napríklad v online slovníkoch?

Aj upravený výklad slova láska teraz nebude v printovej verzii, lebo sa netlačí nový zväzok slovníka. Zmena je zachytená v elektronickej podobe. Papierový slovník je žáner, ktorý pomaly zaniká. Slovník súčasného slovenského jazyka je možno posledný tlačенý viaczväzkový slovník slovenčiny.

Slovník teda nemá byť nemeným strážcom jazyka, ale postupne sa aktualizuje podľa toho, ako sa slová reálne používajú. Je takou autoritou, že by mohol ovplyvniť zvyšovanie tolerance a citlivosti v spoločnosti?

Slovník nepredpisuje, ako slová používať. Zachytáva, ako ľudia rozprávajú. Vráťane negatívnych slov a vulgarizmov. Obsahuje napríklad aj slová, ktoré sú už vo väčšine kontextov nevhodné, ale stále sa objavujú v reči, v textoch. Vtedy slovník môže usmerniť, v akej súvislosti slovo použiť alebo čím ho nahradiť. Pekným príkladom je slovo hluchonemý, ktoré už nepoužívame na označovanie nepočujúcich, ale ešte vždy je rozšírené. V slovníku však môže byť uvedené, že vhodnejšie je použiť slovo nepočujúci.

Aký by mal byť inkluzívny jazyk a ako vzniká?

Inkluzívny jazyk podľa mňa zahrňa všetkých a hovorí o všetkých s rešpek-

tom. Vzniká v spolupráci s odborníkmi a odborníčkami z rôznych oblastí. Sledujem, ako napríklad o ľuďoch bez domova hovorí niekto, kto s nimi pracuje, pozná ich problémy, je k nim blízko. Takto to funguje pri akejkolvek skupine ľudí.

Scitlivujúce slová pomáhajú ľuďom prejať si vzájomný rešpekt a láskavo opisovať svoje odlišnosti. Do akej miery sa reálne používajú v bežnej reči?

Na to by sme potrebovali širšie prieskumy verejnej mienky, ktoré momentálne nerobíme. Niečo však vieme zistiť cez jazykové nástroje ako Slovenský národný korpus, ktorý je databázou textov, slov, výrazov. Máme tiež nástroj, ktorým si vieme overiť, ako sa nejaké slovo používalo, povedzme, od začiatku 20. storočia po súčasnosť. Mohli by sme si vybrať slovo bezdomovec a zistiť, ako jeho používanie v tom čase stúpalo alebo klesalo. Rovnako by sme mohli zadať slovné spojenie človek bez domova a videli by sme, ako spolu paralelne fungujú a ktoré prevláda. Takto by sme mohli preskúmať rôzne typy slov. Nevedeli by sme z toho presne vyvodiť náladu v spoločnosti, ale mohli by sme si skontrolovať, ako funguje používanie týchto slov či slovných spojení.

Ako sa podieľajú médiá na používaní citlivých alebo naopak hrubých slov?

Obrovskou mierou. Vďaka slobode máme rôzne typy médií. Niekde jazyk hrubne, niekde sa scitlivuje. Nie vždy je na nás, aký typ informácií sa k nám dostane. Niekedy to za nás vyberú algoritmy. Preto je veľmi dôležité sledovať relevantné médiá. Treba vedieť rozlišovať zdroje, aby sme neprepadli dezinformáciám.

Skúma sa u nás, ako jazyk ovplyvňuje sociálne siete?

Dokončujeme výskum, v ktorom sme sa aj na príkladoch analýz zo sociálnych sietí pozreli na to, ako môže byť jazyk diskriminujúci. Zaoberali sme sa tiež tým, čo robíť, aby takým nebol. Teraz sa pripravuje veľký projekt o dezinformáciách, o tom, ako vznikajú a či ich možno odhaliť v texte na základe istých jazykových prvkov. Naším cieľom je pomôcť ľuďom, aby sa vedeli lepšie orientovať.

Žijete vo viacjazyčnej rodine. Oplyvňuje láska vzťah k jazyku, ak náš blízky človek hovorí cudzou rečou?

Láska je veľmi dobrou motiváciou pre učenie sa cudzieho jazyka. Dokonca je jednou z najčastejších príčin, prečo sa niekto začne učiť cudzí jazyk. Viacjazyčnosť v rodine sa však neskôr môže stať aj zdrojom konfliktov. Chce to veľkú dávku rešpektu a tolerance, najmä, keď sa partneri nenaučia jazyk toho druhého a majú deti. Pre rodičov môže byť náročné, keď nerozumejú, o čom sa v rodine hovorí. Niektoré partnerstvá na tom stroskotajú. V našej rodine takéto problémy nemáme. Všetci hovoríme po slovensky aj po maďarsky a doma skôr jazyky miešame.

Ešte skôr než maďarčina pre vás nabrala aj osobný rozmer, ste okrem iného študovali hungarológiu. Môže mať láska k jazyku podiel na tom, do koho sa zalúbime?

To sú tie osudové kotrmelce. V mojej rodine bola maďarčina kedysi prítomná, no už nie v mojej generácii. Začala som sa ju učiť v puberte, neskôr som absolvovala ročný študijný program v Budapešti. Maďarčine som sa venovala skôr výskumne a pracovne, ale tým pádom som spoznávala stále viac ľudí z maďarskej komunity. Dopadlo to tak, že vedľajším produktom môjho výskumu sa stalo moje manželstvo a rodina.

Ako na vzťah k maďarčine vplývajú vaše prešporácke korene?

Pre mňa je jazyk kľúčom k rodinnej histórii. Mám doma niektoré dokumenty, ktoré boli akoby zakliate do maďarčiny. Keď som ich chcela odkliať, musela som sa ten jazyk naučiť.

Mohla by sa znalosť cudzích jazykov stať tým, čo nás zbližuje?

Niekedy sa hovorí, že keď rozprávame iným jazykom, vždy je prítomný iný odtienok našej osobnosti. Myslím si, že viacjazyčnosť otvára perspektívy. Jazyk je zbližujúci. Špeciálne, ak niekomu vyjadríme lásku v jeho materinskom jazyku. To je určite silné gesto.

Opakom lásky je nenávisť. Ako môžu pomôcť slová proti šíreniu nenávisťi?

V rodičovstve sa často hovorí o rešpektujúcom prístupe. Myslím si, že by to mohlo platiť aj medzi dospelými. Keď sa pozeráme s rešpektom na všetkých bez ohľadu na ich vierovyznanie, vzťahovú orientáciu, spoločenský status či majetok a s rešpektom sa im aj prihovráame, to môže byť ten kľúč.

NOTA BENE

12 2022

Reportáž

22

Palacinkový mág

 Dagmar Gurová Mária Mühl

Recept na tvarohovo-jahodové palacinky od Ľubomíra máme v kalendári na rok 2023 Domáce recepty NOTA BENE. Teraz nám ich pripravil vo svojej kuchyni ako vianočný dezert. Skúste ich aj vy, neolútujete.

Na panvici syčí olej a tekuté cesto sa vzápätí mení na voňavú palacinku. Ľubomír ju obratne vyhodí do vzduchu a opeká z druhej strany. Malou kuchyňou sa šíri lákavá vôňa. Za oknom je tmavo a pochmúrne, ale nám je fajn. Ľubomír rozpráva vtipy, vzájomne si vymieňame recepty a osvedčené kuchárske postupy. Vedľa v obývačke svieti vianočný stromček, na etážovom podnose pod ním sa blyštia oranžové mandarínky. Stôl je prestretý a všetko je pripravené na dezert.

S receptom na tvarohovo-jahodové palacinky sa Ľubomír podelil v našom kalendári na rok 2023 Domáce recepty NOTA BENE. Teraz sme ho mohli zažiť v akcii, keď sa pri príprave tejto špeciality stretol so svojou sociálnou pracovníčkou Hanou Hochel. Varili v jeho byte, ktorý si prenajíma spolu s dvoma ďalšími spolubývajúcimi. „Obaja sú inžinieri. Dokonca vyštudovali rovnakú školu. Každý máme svoju izbu. Mladý je v práci a Dedo si šiel niečo vybaviť,“ hovorí o svojom najlepšom kamarátovi, staršom pánovi, s ktorým býva už osem rokov. „Ten sa poteší, keď sa vráti a budú palacinky. Minule som ich narobil asi tridsať, a kým som večer došiel z práce, už bolo po nich. Tak veľmi Dedovi zachutili.“

Spomienky na detstvo

Palacinky sú pre Ľubomíra tak trochu nostalgickým jedlom. Spolu s vtáčím mliekom boli v detstve jeho najobľúbenejšou pochúťkou. Vyvolávajú v ňom spomienky na

babku a jej kuchyňu, v ktorej sa cez prázdniny učil variť. „Pochádzam z mäsiarskej rodiny, takže u nás bolo na stole dosť mäsa. Ale zďaleka nielen to. Jedli sme veľa kapusty či ovocia. Babka piekla koláče, chovala dve kozy, od ktorých mala mliečko a vyrábala syr.“

Ľubomír najprv do misy nasype pol kila múky. Nezdružuje sa vážením, odhadne to od oka. „Cesto je klasika, rozdiel je v plnke. Tá je mojím vlastným výtvarom. Zmiešam jemný tvaroh a vanilkový cukor s hrozienkami. K tomu pridám jahodový džem, ktorý mi darovala zákazníčka,“ hovorí náš hostiteľ. „Akú dávaš múku?“ pýta sa Hanka. „Hladkú, ale omylom som takmer kúpil ražnú. To by bol iný experiment,“ usmieva sa Ľubo. Pri debate o vajíčkach takmer zabudne na cukor a soľ, ale spomenie si skôr, než cesto zamieša. „Cukru naozaj len trošku, inak by sa cesto lepilo. A štipku soli, lebo bez soli niet života.“

V malej kuchynke má Ľubomír všetko poruke. Vyhovuje mu to, lebo pri varení väčšinou sedí. „Trochu prejdem s barlou, ale nevydržím dlhšie stáť. NOTA BENE predávam na vozíku.“ Aby sa udržal v čo najlepšej forme, upravil si životosprávu. „Doktorka mi pred časom povedala, že pokiaľ neschudnem, na nohy sa už nepostavím. Posledné štyri mesiace preto jedávam len dvakrát denne a ide to pekne dole.“

Trik s mixérom

Ľubomír sa natiahne pre ponorný mixér a kvôli rachotu, ktorý mi-

xovanie cesta sprevádza, sa všetci na seba chvíľu len mlčky usmieva. „Toto je skvelý trik. Babka sa narobila aj štyridsať minút, kým cesto rozmiešala vareškou. To som na príprave palacínok nikdy nemal rád. Takto to mám za chvíľku vyriešené. Také jemné a vláčne cesto ste ešte nevideli. Teraz ho necháme odstáť, aby zmizli bublinky. Inak by boli palacinky deravé.“

Ľubo varí od štrnástich rokov a stále ho to baví. „S Dedom máme dohodu: ja varím, on umýva.“ Aby sa to oplátilo, zvykol variť na viac dní, napríklad guláš alebo dusené kuracie prsia na šampiónoch s ryžou či chrenovú omáčku s mäsom a knedľou. „Zjem všetko okrem mliečnej polievky, ale nevarím, pokiaľ si nenašetrím na kvalitné suroviny, aby to bolo naozaj chutné.“

V poslednom čase však v kuchyni trávi minimum času. Objavil bistro, v ktorom sa naje oveľa lacnejšie ako doma. „Šetríme, kde sa dá. Napríklad nekúpime v kuchyni a obývačke. Keď je pekný deň, izby vyhrejeme slnko. Už naozaj neviem, kde by sme sa ešte mohli uskromniť.“

Ľubomír si pri mixovaní zašpliechal košeľu, tak si prezliekol novú. „Vždy som nosil košeľu, keď som podnikal, a ostalo mi to. Začínal som v osemnástich. Kúpil som si áviu, s ktorou som jazdil štyri a pol roka po celej Európe. Moja najdlhšia štreka mala 14 800 kilometrov. Tri týždne mi to trvalo, pomaly som ani nespál,“ spomína. „Vtedy som bol mladý, chcel som precestovať svet. Keď som s tým

NOTA BENE

12 2022

Reportáž

23

prestal, otvoril som secondhand. Vyše štyri roky som ten podnik bu- doval a za dve hodiny mi všetko spláchla povodeň. Odvtedy to so mnou ide dole vodou.“

Zdravotné problémy mu neu- možňujú robiť inú prácu ako predaj NOTA BENE. Každý deň, vrátane víkendov, ponúka časopis pred Tescom v obchodnom centre Hron.

Kde môže, pomôže

„Lubo je skúsený, úspešný pre- dajca,“ hovorí Hana. „V jeho predaji sa premietajú jeho mnohoročné pracovné skúsenosti, keď sa zao- beral obchodom. Nešetří dobrým slovom, úsmevom, ani vtipnými príhodami. Spestruje deň ľuďom, ktorí nakupujú v obchode, kde je Lubovo miesto. Pre zákazníkov je radosť stretnúť ho a stráviť s ním pár chvíľ.“

Lubomír je citlivý, vnímavý člo- vek, ktorý sa živo zaujíma o osudy iných ľudí a komu môže, rád po- môže. Ak od svojich zákazníkov dostane zdravotnú pomôcku, ktorú momentálne nepotrebuje, po- sunie ju inému predajcovi, ktorý podobne ako on nemá prístup k zdravotnej starostlivosti a teda ani k zdravotným pomôckam, ako sú barle, chodítka či invalidný vo- zík. „Viacerí naši predajcovia vďa- čia Lubovi za to, že sa môžu pohy- bovať s menšími bolesťami, že sa dokážu dostať na svoje predajné miesta,“ opisuje Hana.

Aby sme Lubomíra odbremeni- li od presunov do našej výdajne, ktoré by preňho boli náročné, ko- legovia mu vozia časopisy, knihy či kalendáre na predajné miesto. Hankina podpora spočíva najmä v ľudskom záujme o Luba, o jeho zdravie, duševné rozpoloženie, väč- šinou prostredníctvom poraden- ských rozhovorov.

Vianoce s Dedom

Lubomíra drží aj priateľstvo s Dedom. „Dá sa naňho spoľahnúť,“ hovorí. Spoznali sa náhodne na ubytovni, kde spolu bývali. Keď vy- horela, našli si podnájom. V tomto byte bývajú dva roky.

„V ubytovni bývate na malom priestore. Máte pomaly len dve postele a každý z vás platí takmer

dvesto eur. To už je skoro toľko, čo zaplatíme tu,“ hovorí. „Na ubytov- ni to nebola žiadna sranda. Vylo- mili nám dvere a ukradli peniaze.“ Stávalo sa aj to, že niekto cudzí vtrhol na izbu a napadol ľudí, ktorí tam bývali.

Hana hovorí, že návšteva uby- tovne by mala patriť k povinnej praxi sociálnych pracovníkov. „V mnohých nie je bezpečie ani sú- kromie. Zato sú tam často drogy, ploštice či šváby. V mnohých uby- tovniciach sa ľudia delia o kúpeľňu a kuchynku.“

Lubomír skontroluje cestu a vy- hlási, že môže ísť na rozpálenú panvicu. Upozorňuje, že prvá pa- lacinka sa asi pripáli, ale potom to už pôjde dobre. „Nemám rád hrubé palacinky,“ hovorí, keď vo vzdu- chu obratne obracia zlatistý disk a vysvetľuje, čo robiť, aby pritom nespadol kuchárovi na hlavu.

„Palacinku treba ešte na panvici odlepiť, a potom hádzať. Ja to ani inak robiť neviem. Prehadzujem aj placky, len musím dávať veľký pozor, lebo tam ide viac oleja.“

Lubo zaspomína, ako zastu- poval kuchára u kamaráta, ktorý mal hotel. „Robil som na štyroch panviciach naraz. Pomocníčka tam liala cestu a ja som len prehadzoval a dával na tanier.“

Nakoniec sa nepripálila prvá palacinka, ale jedna z tých posled- ných. Zarozprávali sme sa. „Nevadí, bude ich toľko, že to ani nepojeme,“ hovorí Lubomír. „Tak ideme na to. Hanka, budeš plniť? Najprv džem, ale nedávaj veľa, lebo je strašne sladký,“ varuje kuchár.

Pri vianočnom stromčeku príde reč aj na štedrovečerné menu. Lubo s Dedom majú radi klasiku. „Rybu, údené so šalátom, do ktorého si majonézu robím sám. Mávame aj kapustnicu a Dedo si niekedy robí podbíjanú fazuľu s údeným kole- nom. Z tej si stačí dať jednu misku a už nepotrebuješ jesť nič iné. Veľa však nevaríme. Na Vianoce sme len dvaja a nepojedli by sme to.“

Naplnené palacinky Lubo ex- pertne prekrojí a dozdobí šľahač- kou s čerstvým ovocím. „Podte si dať!“ volá nás. Vyzerá to nádherne a chutí skvele. Ak by ste si tieto Vianoce chceli dopriať niečo extra, palacinky á la Lubomír vás určite nesklamú.

NOTA BENE

12 2022

Portrét

26

Šťastné a jahodové

 Dagmar Gurová Marcel Pazman

Helenka so synom oslávia už tretie Vianoce v byte prenajatom cez náš program Bývanie NOTA BENE. Chlad, hluk a nedostatok bezpečia sú už minulosťou.

„Uprostred noci nás budili hluční susedia, ktorí sa hádali a mlátili na chodbe, a my sme sa báli, aby nám nevyrazili dvere,“ spomína Helenka. „Nešlo mi ani tak o seba, ale syn chodí do práce a nemohol sa poriadne vyspať.“

Smer Bratislava

Helenka pochádza zo stredného Slovenska, no vždy ju to ťahalo do Bratislavy. Ako mladá si tam našla prácu v potravinách. „Veľmi ma to bavilo. Práca ma zaujala a bol to aj iný, slobodnejší život,“ spomína. Po dvoch rokoch ju rodina zavola domov. Helenka potom robila krajčírku, ako si to rodičia od začiatku priali, a ostala s nimi, kým ich dopatrovala. Popritom vychovávala syna. Akonáhle už nemala povinnosti voči rodine a syn mohol ísť na internát, Helenka opäť odišla za prácou do Bratislavy.

„Nemala som nič dohodnuté, len kamaráta, ktorý robil v Bratislave taxikára. Odviezol ma tam, na začiatok mi pomohol zaplatiť ubytovňu a podporoval ma pri hľadaní práce.“ Tento raz to bolo ťažšie ako pred rokmi. Helenke sa dlhšie nedarilo, nakoniec si našla predaj parkovacích kariet cez agentúru. „Robila som to dosť dlho, až mi raz neprišla výplata. Povedali mi, že všetky peniaze stiahol exekútor.“ Helenka mala dlhy na zdravotnom poistení. Keď nevedela, ako ďalej, znova jej poradil kamarát taxikár. „Odporučil mi predaj NOTA BENE. Vôbec som nevedela, o čo ide. Kamarát ma odprevadil až do výdajne, kde ma rýchlo zaregistrovali. Prvé predajné miesto som dostala v podchode na Trnavskom mýte. To bolo pred viac ako desiatimi rokmi.“

Musíme si pomáhať

Neskôr sa k nej pridala syn. Prespávali v mestskom útulku a väčšinu dňa museli prečkať vonku. „Zase sme mali šťastie na dobrých ľuďoch. Mala som tam skvelé kamarátky, s ktorými sme si pomáhali, radili a navzájom sme sa strážili, aby sme boli v bezpečí.“

Helenka sa ani v extrémne ťažkých podmienkach na pohľad ničím nelíšila od ľudí, ktorí domov mali. „Zákazníci mi ani neverili, že som z nocľahárne,“ hovorí. V mestskom

útulku pritom mohla prespávať len tri mesiace po sebe, potom musela ísť minimálne na týždeň inde. Vtedy nocovala v nízkoprahovej nocľahárni, kde si tiež našla ochrancov. „Na takých miestach potrebujete, aby na vás niekto dal pozor. Nikdy sa nám nič nestalo, žiadne veci nám nezmizli, ale bolo tam príliš hlučno. Naozaj spať sa tam nedalo.“

Keď Helenkin syn na niekoľko rokov odišiel za prácou do zahraničia, otvorilo sa pre ňu viac možností. „Kamarátka, ktorá tiež predávala NOTA BENE, mi vysvetlila, že si mám šetriť na ubytovňu. Aj keby som si ju mala platiť len po dvoch – troch dňoch. Zobrala som si to k srdcu. Pochopila som, že keď to zvládne ona, zvládnem to aj ja. Boli sme potom susedami na ubytovni.“

Helenka hovorí, že vtedy sa NOTA BENE predávalo ľahšie ako dnes. Predajom časopisu si dokázala zarobiť na ubytovňu aj na život. „Ťažké časy nastali cez pandémie, ale teraz je to v niečom ešte horšie. Všetko je neisté. Ľudia majú obavy a šetria.“ Aj preto sa veľmi teší, že už dostáva dôchodok. „Prvýkrát mi prišiel práve v ten mesiac, keď sme sa sem nasťahovali. Je to síce len 212 eur, ale dáva mi to istotu, že dokážem zaplatiť nájom. Hradíme ho napoly so synom.“ Keď sa vrátil zo zahraničia, pridala sa k mame. Našiel si prácu a ubytovňu tiež hradili spoločne. Pomáhajú si, robia si spoločnosť a sú šťastní, že spolu s bytom získali skutočný domov.

Vysnívaný byt

Presne takto si to Helenka vysnívala, ale neverila, že sen sa jej splní. „V NOTA BENE som raz vypisovala dotazník, v ktorom sa ma pýtali, čo by som si najviac priala: peniaze, prácu alebo byt,“ spomína. „Povedala som si, že peniaze nie sú všetko. V tom čase som mala len rok či dva do dôchodku, preto už pre mňa práca nebola na prvom mieste.“ V dotazníku vyznačila, že by si najviac priala byt. „Aby som sa nemusela trápiť na ubytovni v dôchodkovom veku, nech som čo najdlhšie na tomto svete, nech mám konečne pokoj.“

Myslela si, že z toho nič nebude. Zmierila sa s prežívaním na ubytovni. Keď jej naši kolegovia z programu Bývanie NOTA BENE povedali, že pre

NOTA BENE

12 2022

Portrét

27

NOTA BENE

12 2022

Portrét

28

ňu majú vhodný podnájom, bola ohromená. „Syn bol v robote a ja som mu len zavolala, že budeme mať podnájom. Tak ho to prekvapilo, že sa musel posadiť. A do dvoch týždňov sme sa naozaj sťahovali.“

Na začiatku si musela zvyknúť na nové prostredie. Hlavne na ticho, ktoré už roky nezažila. „Na ubytovni sme sa v noci často budili, v byte to bol nezvyk. Párkrát som sa zľakla svojho vlastného tieňa. Prišla som na to, že to bolo tou zmenou. Rýchlo to prešlo, sama sebe som sa potom smiala. Ani nevieme, ako tie dva roky ušli. Dobre sme si tu zvykli.“

V byte sa Helenka môže lepšie postarať aj o svoje zdravie. Chodí na preventívne prehliadky, lebo každá choroba znamená výpadok z predaja, a tým aj menej peňazí. Výdavky na lieky sú vždy záťažou pre rodinný rozpočet.

Helenka sa vracia na predajné miesto, až keď je naozaj zdravá. „Robím s ľuďmi, nechcem im spôsobiť problémy. Keby to takto robil každý, boli by sme asi všetci zdravší.“

Tento rok bol pre Helenku zdravotne náročný. Na jar bola dlhšie

chorá, potom sa bolestivo zviechala z nešťastného pádu v autobuse. „Akurát som cestovala na predajné miesto. Autobus tak skákal, že som vypadla z vyvýšeného sedadla, aj keď som sa držala.“

Pomliaždeniny si doma liečila dva týždne. „Nerobila som ťažké práce. Pomohlo mi aj modlenie. Starám sa o seba, lebo do osemdesiatky tu musím byť.“

Nevedela, či sa po páde znova odváži vojsť do autobusu, ale nakoniec to zvládla. „Sedávam už len na nízkych sedadlách a držím sa ako kliešť, aby som zase nevyletela.“

Medzi svojimi

Helenka predáva náš časopis na Bachovej ulici v Ružinove. Doobeda sa stará o domácnosť. Na svoje miesto prichádza medzi pol piatou až piatou, ostáva do večera. „Som tam veľmi spokojná, lebo takých priateľov som na žiadnom z predošlých miest nemala. Je tam skvelá SBS-kárka, predavačka z obchodu pre zvieratká. Veľmi milí sú ľudia z okolia, ktorí tam denne chodia na prechádzky.“ Dobre

si rozumie aj so seniorkami, s ktorými sú približne v rovnakom veku.

Pochvaľuje si, že sa má vždy s kým porozprávať. Nikto ju tam neuráža. „Pozdravia, prehodia slovo, ponúknú mi cukrík,“ opisuje. Niekoľkým ľuďom z vďačnosti darovala krížovky NOTA BENE. „Chcela som tým naznačiť, že sa medzi nimi cítim dobre. Niektorý deň sa mi darí horšie, iný lepšie. Beriem to tak, že raz som dole, raz som hore, ale nech je akokoľvek, som rada, že môžem byť medzi dobrými ľuďmi. Som tam vo svojom živle.“

Spriatelila sa tam aj so seniorkou, ktorá ju zvykne obdarovať nejakou dobrotou. „Minule mi doniesla bábovku,“ hovorí Helenka. „Chcela som sa jej revanšovať, lebo viem, že finančne je na tom možno len o niečo lepšie ako ja. Rozmýšľala som, čo by ju potešilo. Nakoniec som jej dala svoj kalendár s Karlom Gottom, ktorého máme obe rady. Nechcem ostať nič dlžná.“

Helenka ďakuje všetkým ľuďom, ktorí čítajú NOTA BENE. „Želám im šťastné a veselé Vianoce a veľa Božieho požehnania.“

Milujme ako princezná Fantaghiro

Elena Akácsová Shutterstock

Nenávisť a hrubosť je rovnako nákazlivá ako chrípka. Ochrániť nás môže len odvážna princezná.

„Ja na nenávistné komentáre na internete používam princíp princeznej Fantaghiro,“ povedala mi nedávno herečka Janka Kovalčíková. „A to je aký?“ spýtala som sa, lebo mňa už táto talianska rozprávka veru nezastihla v detskom veku. „Je to princíp lásky. Všetko prekonať láskou, veď Fantaghiro aj zlého princa svojou láskou premenila na dobrého.“ V praxi to vyzerá tak, že keď si niekto na ňu vyleje všetku svoju žľ, ona zareaguje maximálne pozitívne a láskavo. A vraj to funguje, odpoveď toho nenávistníka už zvykne byť oveľa zmierlivejšia.

Spomenula som si, ako tento princíp začal v jednom svojom životnom období používať spisovateľ Peter Pišťanek a každému neprajníkovi na záver zaprial slnko v duši. Lenže jemu to máloktorý neprajník veril, pretože cítil v jeho odpovedi ironický odtieň (a nemýlil sa). A navyše si pamätal, ako sám Pišťanek vedel vo svojich textoch a komentároch kdekomu poriadne naložiť. Nikto mu neveril, že sa zmenil, že naozaj to slnko v duši má on sám a každému ho úprimne praje v sebe nájsť.

Tiež som si spomenula, ako som skúšala ten princíp celkom vedome použiť v komunikácii s nepríjemnou a extrémne neochotnou úradníčkou. Ďakovala som jej za to, že so mnou vôbec rozpráva, chápala jej zaneprázdnenosť aj náročnosť jej práce, a tak som sa do toho vžila, že som jej pri odchode povedala, že

bola veľmi láskavá. Zatvárala sa ako ľudia, čo sú naozaj láskaví a je im nepríjemné, keď ich chvália. Dúfam, že som v nej neutvrdila pocit, že to, ako sa správala, bolo chvályhodné, ale že som v nej zapálila aspoň malý plamienok skutočnej láskavosti.

Dúfam totiž, že láskavosť je nákazlivá rovnako, ako je podľa jednej behaviorálnej štúdie z roku 2016 nákazlivá hrubosť. V nej skúmali vzťahy na pracovisku a zistili, že aj občasné negatívne správanie, ako je hrubosť, môže byť chytľavé ako

chrípka a že prenášačom môže byť ktokoľvek, kto je tej hrubosti svedkom. Podľa autorov hrubosť aktivuje v mysliach jednotlivcov slovnú zásobu, ktorá sa s ňou spája, a táto aktivácia ovplyvňuje ich nepriateľské správanie. Ďalšia štúdia zas uka-

zuje, že takéto ovzdušie nielenže zvyšuje u ľudí agresivitu, ale aj znižuje kreativitu a pracovný výkon. Kto niekedy pracoval v korporácii, vie.

Nenabehnúť na nenávistný tón komunikácie a nenechať sa strhnúť do ostrej konfrontácie je však ťažké. Pretože musíme ísť proti svojej podvedomej reakcii – bojuj. Mozog a telo sa dostávajú do rovnakého stresu ako pri skutočnom fyzickom ohrození. Preto vždy, keď počujeme alebo čítame negatívny komentár, musíme svojmu telu pripomenúť, že to nie je lev a že mu nič nehrozí. Druhá bežná reakcia je utiecť, teda nereagovať. Lenže ak túto nulovú zbraň použijeme, môžeme tým útočníka ešte viac naštváť. Nehovoriac o tom, že nás to mlčanie bude samotných omínať.

Ak chceme reagovať a sami sebe neubližovať, musíme vytiahnuť do boja princeznú Fantaghiro a ako štít slnko v duši. Keď má tá dobro-

ta a láska konkrétnu podobu princeznej, určite jej šírenie pôjde tak, ako by nám s tým pomáhali dobré víly a iné rozprávkové bytosti.

Autorka je šéfredaktorka TV OKO/TV SVET.

NOTA BENE

12 2022

Proti srsti

29

Kruté starnutie

 Dagmar Gurová Mária Múhl

Väčšina predajcov NOTA BENE má nad päťdesiat rokov. Často majú vážne zdravotné problémy, ktoré zvyšujú riziko, že prídu o strechu nad hlavou. Ubytovne jasne dávajú najavo, že starých a chorých ľudí nechcú.

S našou kolegyňou Belindou Fulierovou, koordinátorkou Poradenského tímu NOTA BENE, sme hovorili o tom, ako fungujú zariadenia pre seniorov a mladších ľudí v zlom zdravotnom stave, ktorí potrebujú pomoc. Prečo je pre ľudí bez domova ťažké, niekedy až nemožné prispôbiť sa ich podmienkam. Rozprávali sme sa aj o tom, čo robíme, keď predajca ostane nehybne ležať na ubytovni a nedokáže sa o seba postarať.

Kto sú predajcovia NOTA BENE?

Môže to byť senior, ktorý nemá rodinu a býva sám na ubytovni. Mladý človek, ktorý vyšiel z detského domova a nemá mu kto pomôcť pri vážnych rozhodnutiach. Žena v strednom veku v nepriaznivom zdravotnom stave, ktorá práve kvôli tomu prišla o zamestnanie a nemôže sa viac uplatniť na trhu práce. Tie príbehy sú ozaj rôzne.

Čo ich spája?

Pre mňa sú to ľudia, ktorí si nesú veľké bremená a majú za sebou veľké príbehy. Chýba im sila, možnosti a podpora blízkych, aby sa zo svojich problémov dostali. Často sú to invalidní alebo starobní dôchodcovia. Momentálne tvoria našu základňu najmä ľudia vo veku 50 až 70 rokov.

To sú ľudia, ktorí boli mladí za socializmu. Ako ich to ovplyvnilo?

Vnímam ich ako generáciu, ktorá prichádza z iného režimu. Prevrat spôsobil veľké zmeny v bežnom živote, ale aj na pracovnom trhu a v sociálnom systéme. Spoločnosť sa začala tvarovať nanovo a každý si hľadal svoje miesto. Niektorým sa to nepodarilo tak, ako by chceli. Veľa-

krát to boli ľudia odpojení od rodiny, možno v ústavnej starostlivosti alebo po výkone trestu. Sociálna práca v našej organizácii ide do veľkej miery s touto generáciou. Mladší ľudia zo sociálne slabších pomerov si už podľa mňa hľadajú v dnešnom svete iné cesty. O niekoľko rokov bude skupina ľudí bez domova vyzeráť možno inak ako teraz, ale pravdepodobne tu stále bude.

NOTA BENE funguje vyše dvadsať rokov. Ako sa za ten čas zmenila situácia našich predajcov?

Starnú. Život na ulici je náročný, ich fyzické aj psychické schránky sú v stave oveľa starších ľudí. Často s nimi riešime vážne ochorenia, väčšinou zanedbané pre nedostatočnú zdravotnú starostlivosť. Veľakrát sa predajca ozve s takým problémom, že ho sociálny pracovník ešte v ten deň odprevádza na pohotovosť alebo hospitalizáciu. Výnimkou nie je ani to, že predajca nás zavolá, lebo ostal nehybný na posteli v ubytovni.

Mnohí naši predajcovia bývajú práve na ubytovni. Je to stabilné bývanie?

Ja to nevolám bývanie. To je strecha nad hlavou, o ktorú môže človek prísť zo dňa na deň. Stretávame sa s tým často. Nedávno takto náhle stratil ubytovňu naša predajkyňa, ktorá tam žila niekoľko rokov. Už dlhšie tam bol aj ďalší predajca. Báľ sa posunúť inde, lebo ubytovňa mu dávala pocit istoty. Po tejto udalosti si uvedomil, že to bolo len iluzórne bezpečie.

Ako sa ubytovne stavajú k ľuďom, ktorí potrebujú zvýšenú starostlivosť?

Dávajú jasne najavo, že sú ubytovne, nie opatrovateľské centrá, stacionárne ani domovy dôchodcov. A to je pravda. Odjakživa slúžili na krátkodobé ubytovanie ľudí, ktorí cestovali za prácou a potom sa vracali domov. Keď som hľadala ubytovanie predajcovi, ktorého prepustili z nemocnice, prevádzkarka jednej ubytovne ma varovala, že seniorov neberú. Nemôžu na nich dohliadať, čo chápem, lebo je to veľká ubytovňa a na recepcii sedí jeden človek. Uistila som ju, že je mladší, no nevzali ho. Prevádzkarka mu podľa vzhľadu pridala desať rokov a odkázala mi, že nie sú skladiskom starých ľudí.

Čo robíme, keď niekto na ubytovni ostane nevládny?

Je to veľmi náročná situácia. Naposledy sa mi takto ozval predajca, ktorý bol taký zoslabnutý, že sa nedokázal pohybovať ani na vozíku. Sám sa nedostal ani do kúpeľne. Bol odkázaný na spolubývajúceho, aby ho tam dotlačil. Rozbehli sme proces, ktorý sa volá bezodkladné umiestnenie. Spísali sme žiadosť, v ktorej sme objasnili, že ide o stav ohrozenia života. Doložili sme lekárske správy a všetko sme poslali na príslušný úrad, ktorý potom oslovuje magistrát a zariadenia podľa veku a zdravotného stavu klienta. Samozrejme, po celý čas predajcovi pomáhame. Sprostredkujeme komunikáciu s úradom či lekárom, nosíme mu lieky, stravu a robíme ďalšie veci potrebné na to, aby sa mohol presunúť do zariadenia.

V zariadeniach sú vyhradené takéto núdzové miesta?

Mali by byť. V tomto prípade sme boli úspešní, no trvalo to mesiac. Keď

je niekto taký dlhý čas pripútaný k posteli, nemôže nič robiť, nikam ísť, je závislý od toho, kto mu čo donesie na jedenie a nemôže sa ísť ani osprchovať, tak je to dlho. Väčšinou však tento proces trvá oveľa dlhšie ako mesiac.

Akú šancu dostať sa do zariadenia majú naši predajcovia? Ako dlho čakajú?

Roky, pokiaľ nejde o bezodkladné umiestnenie. Sú tam poradovníky. Kapacity vo všetkých typoch zariadení sú nízke. Všade sa platí, aj keď tie súkromné sú také drahé, že väčšina bežnej populácie si ich nemôže dovoliť. Človek s nízkym dôchodkom a bez podpory rodiny má nižšiu šancu na umiestnenie. Mala som klienta, ktorý čakal dva roky v poradovníku a dostal sa do zariadenia až na bezodkladné umiestnenie.

Ľudia bez domova sú zvyknutí, že si musia pomôcť sami. Ako sa dokážu prispôbiť životu v zariadení a novým pravidlám?

Väčšina ľudí bez domova sa spolieha sama na seba, lebo život na ulici, ale aj na ubytovni je tvrdý boj. Pre človeka z takéhoto prostredia je ťažké prispôbiť sa pravidlám, s ktorými sa dovtedy nestretával. Vo svojom živote riešil iné veci, napríklad kde prespať alebo zohnať jedlo. Aj senior, ktorý prichádza z bežného bývania a fungoval s rodinou či v pracovnom kolektíve, potrebuje adaptačný proces. Naše zariadenia však nemajú personálnu kapacitu na adaptáciu seniora, ktorý je zároveň človekom bez domova, možno má psychiatrickú diagnózu a nebudaj i problém s alkoholom. Často majú len jedného sociálneho pracovníka na celé poschodie. Človek, ktorý žil roky na ulici, sa preto niekedy nedokáže prispôbiť a je naivné očakávať to od neho v seniorskom veku.

Čo sa stane, keď našich predajcov nechcú ubytovne ani zariadenia? Vrátia sa po rokoch na ulicu?

Môže sa to stať. Snažíme sa hľadať ďalšie ubytovne. Väčšinou sa to podarí, ale je tam možnosť, že to nevyjde.

Mali sme predajkyňu, ktorá za veľmi krátku dobu vymenila štyri ubytovne. Možnosti v Bratislave pritom nie sú obrovské. Je to boj, ktorý naši predajcovia denne zvädzajú a s ktorým sa im snaží pomôcť náš poradenský tím sociálnych pracovníkov.

Čo by v tejto situácii najviac pomohlo?

Hovoríme o veľmi rôznorodej skupine. Niektorí naši seniori sa dokážu zmestiť do systému. Iní ani nemajú na výber. Ako ležiaci sú odkázaní na pobyt v zariadení. Na ulici sú aj mladší ľudia, ktorí potrebujú pomoc. Riešením by mohli byť nízkoprahovejšie, komunitnejšie zariadenia. Vznikli by tak dôstojnejšie miesta pre ľudí s podobnou životnou skúsenosťou, ktorí by už nemuseli zomierať na ulici. Spojiť viacerých, ktorí sa nevedia adaptovať, však môže byť problematické. Vyžadovalo by si to oveľa viac personálu. Určite by na službe nemohol byť jeden pracovník.

Ako by mala vyzeráť ideálna starostlivosť o seniorov alebo mladších ľudí v zlom zdravotnom stave?

Treba hľadať kombinovateľné možnosti. Aj človek z bežného bývania môže mať ťažkosti s nadväzovaním vzťahov, psychiatrickú diagnózu či problém s alkoholom. Takže i v tomto prípade by cestou mohli byť menšie zariadenia rodinného typu. Niektorí seniori potrebujú spoločnosť ľudí s podobnými osudmi. Aby sa cítili dobre, zariadenia by museli mať dostatok personálu. Kým budú jeden – dvaja sociálni pracovníci na stovky klientov, zariadenia nikdy nebudú môcť pracovať na svojom rozvoji ani na rozvoji práce s klientom. Pre tých, ktorí by mali problém adaptovať sa aj v menšej skupine alebo by nechceli zdieľať dni s inými, by pomohlo nájomné bývanie za dostupné ceny, na ktoré by boli napojené podporné služby.

Prečo je toto dôležitá téma a treba o nej hovoriť?

Pokiaľ sa nezačne systematicky riešiť, ako sociálny systém pracuje s ľuďmi, ktorí sú na tom dnes najhoršie, nemôžeme očakávať, že to bude lepšie o dvadsať – tridsať rokov, keď sa to bude týkať nás. Keď na to nebude poukazovať naša generácia, tí, ktorí prídu po nás, sa nebudú mať od koho naučiť, aké je to dôležité.

NOTA BENE

12 2022

Rozhovor

31

Láska kráľovnej

 Juraj Červenka Lucia Žatkuliaková

Keď mali Karol Habsburský a Zita Bourbonsko-Parmská na jeseň 1911 svadbu, nik netušil, že dvojicu dejiny čoskoro spoznajú ako posledný rakúsko-uhorský cisársky a kráľovský pár. Osud Karolovi doprial krátky život plný starostí, Zite zase požehnaný vek, aby mohla šíriť odkaz svojho manžela.

Najväčšej pozornosti sa na svadobnej ceremónii tešil najváženejší hosť, Karolov prastrýko, vtedy už vyše osemdesiatročný panovník František Jozef I., živý symbol „večnosti“ habsburského majestátu. Nástupnícke pravidlá vtedy zneli jasne. Staručkého mocnára mal po smrti nahradiť František Ferdinand d'Este. Presne mierené výstrely atentátnika v Sarajeve však v lete 1914 zapálili celosvetový vojnový požiar a tiež nečakane vyniesli mladučkého Karola do pozície budúceho vládatára. Na jeseň 1916 potom tento krehký muž impérium aj naozaj prevzal ako Karol I. Rakúsky a Karol IV. Uhorský, a to v tom najhoršom čase. Počty obetí z radov rakúsko-uhorských vojakov, krvácajúcich na frontoch, stúpali po státisícoch, hospodárska situácia sa stávala čoraz zúfalejšou, jednotlivé národy ríše postupne volali po nezávislosti. Navyše všetci politickí protivníci intrigovali proti jeho drahej Zite, ako sa najprv vo viedenských vysokých kruhoch a neskôr aj v uliciach hlavného mesta ríše verejne rozprávalo, tej „prekliatej Talianke“. Vojaci cisárskych a kráľovských vojsk od jari 1915 bojovali aj proti nenávidenému Taliansku. Zita pritom mala práve talianske korene, pochádzala z rodu parmských Bourbonovcov.

Silnejšia a rozhodnejšia

Šarmantná a bystrá Zita zobrala hneď po svadbe úlohu manželky s plnou vážnosťou. Karola, pred vojnou veliteľa dragúnskeho pluku, sprevádzala napríklad aj v haličskom meste Kolomyja, kde manželia spoločne bývali v kasárňach. Vojenské jednotky bok po boku navštevovali aj neskôr, v čase besniacej prvej svetovej vojny. A keď Karol vykonával inšpekcie frontových oblastí sám, Zita dochádzala do lazaretov

a vojenských nemocníc za ranenými či organizovala zbierky pre vdovy a siroty. Navyše sa zhostila aj pozície matky. Svoje deti sama dojíčila, čo bolo v tých časoch v najvyšších aristokratických kruhoch naozaj nevídané.

Ako vysvetľuje rakúsky historik a spisovateľ Friedrich Weissensteiner, z manželskej dvojice bola tou silnejšou, rozhodnejšou a energickejšou osobnosťou. Nechýbala na poradách s ministrami a diplomatmi, a často celkom nenápadne ovplyvňovala cisárove rozhodnutia. Hoci historici sa dnes rozchádzajú v otázke Karolových možností dosiahnuť predčasne mier, k významným črtám oboch manželov nepochybne patrila silná zbožnosť a úprimná túžba ukončiť zničujúci konflikt. Zita dokonca prostredníctvom svojich dvoch bratov slúžiacich v belgickej armáde pomohla v nadviazaní tajných mierových rokovaní Rakúsko-Uhorska s Britmi a Francúzmi – za chrbtom spojeneckého Nemecka. Francúzsky predseda vlády Clemenceau však veľmi neuvážene zverejnil prvý z Karolových listov, mladý panovník bol pred nemeckými predstaviteľmi úplne zdiskreditovaný a Nemecko začalo k Rakúsko-Uhorsku pristupovať ako k podriadenému územiu.

Zita neskôr sama spomínala, ako v tom temnom roku 1918, v časoch zo všetkých strán sa valiacich lavín problémov, zažila z pohľadu pozície cisárovnaj a kráľovnej iba pár radostných chvíľ. Najprv počas oficiálnej návštevy spojeneckej Osmanskej ríše, keď ju s Karolom v Istanbule prijali ako vážených vládarov zo stále váženej ríše, a potom počas leta v meste na pomedzí rakúskej a uhorskej časti habsburskej ríše, v Prešporke, budúcej Bratislave. Do mesta na Dunaji pricestovali Karol a Zita parníkom. Spreádzal ich chlapček s blondými

kučeravými vláskami, prvorodený Otto, teda následník trónu. Dodnes sa zachovali filmové zábery, na ktorých vidieť, ako vzácnu návštevu v slávnostne vyzdobených prešporských uliciach vítali najvyšší kresťanskí a židovskí duchovní, ba aj obyvatelia v slovenských krojoch.

O pár mesiacov však bolo všetkému koniec.

Nočným vlakom do exilu

Rakúsko-Uhorsko sa na konci prvej svetovej vojny rozpadlo. Vo Viedni vyhlásili nový štátny útvar s názvom Nemecké Rakúsko. Karol sa síce vzdal akéhokoľvek podielu na vedení štátnych záležitostí, no odmietol sa zrieknuť koruny. Rodina tiež radšej opustila srdce kedysi slávneho impéria, teraz nebezpečné a nepokojmi zmietané miesto, a útočisko našla v polovničkom zámku v Eckartsau na okraji hustých dunajských lužných lesov. Pobyt to nebol vôbec príjemný. Zásoby sa rýchlo míňali, v okolí vyčíňali ozbrojené skupiny banditov nasiaknutých boľševickými myšlienkami, na slabo vykúrený zámok prišla aj nebezpečná španielska chrípka. Najmä Karol zápasil so silnými teplotami. Napokon museli Karol a Zita odísť z krajiny, keďže reálne hrozilo ich zatknutie – nočným vlakom do švajčiarskeho exilu. Stále však v sebe živili nádej, že ide o dočasné riešenie. Mimochodom, veľmi pekne zrekonštruovaný poľovnícky zámok sa nachádza kúsok od medzinárodnej dunajskej cyklotrasy. Jazda z centra Bratislavy do Eckartsau zaberie približne tri hodiny.

Práve Zita, láskavá aj prísna, posmeľovala manžela v jeho snahách získať späť trón, aspoň ten uhorský. Karola dokonca sprevádzala aj počas výpravy do Maďarska. Hoci bola v pokročilom štádiu tehotenstva, neváhala zanechať

deti v bezpečí a podstúpiť so svojím drahým strastiplnú cestu, a to letecky. Pokus siahnúť po svätoštefanskej korune však stroskotal. Navyše išlo o naozaj nebezpečné dobrodružstvo. Keď sa manželia blížili k Budapešti, na predmestí dochádzalo k prestrelkám medzi vojakmi vernými Karolovi a ozbrojencami hájacími záujmy admirála Horthyho.

Predstavitelia európskych štátov nakoniec žiadali pre Karola skutočné vyhnanstvo ďaleko od starého kontinentu. Výber padol na ostrov Madeira.

Pamiatka na manžela

Dlhoročné stresy zaiste nahlodali chatrné zdravie posledného rakúsko-uhorského vládatára, ktorý 1. apríla 1922 podľahol na Madeire zápalu pľúc. „Odtiaľ pracujeme na tom, aby sme sa stretli v nebi,“ mali si údajne na Karolovej smrteľnej posteli manželia sľúbiť. Od toho dňa si Zita až do smrti nevyzliekla čierne šaty a celý zvyšok života zasvätila šíreniu odkazu manžela a ochrane dynastických práv svojich ôsmich detí; najmladšia Elisabeth sa narodila dva mesiace po smrti otca. Najmä Otta vychovávala ako právoplatného následníka trónu a budúceho úspešného politika, nech už usporiadanie v Európe dopadne akokoľvek.

Samozrejme, nádeje na obnovenie monarchie sa čoraz viac dostá-

vali do menej ako teoretickej roviny. Habsburgovci boli na území Rakúska nežiadúce osoby, neskôr ich majetok prikázal Hitler skonfiškovať, v mnohých bývalých krajinách koruny vrátane Československa a Maďarska napokon zvíťazili komunisti. Zita však aj v tých najťažších chvíľach presadzovala svoje záujmy v zmysle habsburskej tradície. Najprv počas druhej svetovej vojny presvedčala vplyvné americké politické kruhy o dôležitosti zachovania samostatného Rakúska, po vojne zase organizovala zbierky pre obyvateľov z území kedysi patriacich do monarchie.

Obrovské úsilie venovala Zita procesu Karolovho blahorečenia. Pred cirkevnými zástupcami prezentovala zosnulého manžela ako zbožného muža, milujúceho partnera a otca, panovníka s jedným jediným jasným cieľom, dosiahnuť pre svoje národy vytúžený mier a skončiť s vojnou, ktorú nechcel a účasť v nej iba zdedil.

Naspäť v Rakúsku

V roku 1982 rakúsky spolkový kancelár Kreisky konečne zrušil zákaz vstupu do krajiny pre bývalú cisárovnú a Zita mohla po desaťročiach navštíviť Rakúsko. Stará dáma v čiernych šatách pôsobila ako z dávneho sveta. Jej prí-

chod znamenal pre rakúske médiá tému čísla jeden.

Posledná rakúsko-uhorská cisárovná a kráľovná, a teda aj posledná kráľovná Slovákov, zomrela 14. marca 1989 vo veku 96 rokov v domove pre starých kňazov a rehoľnícky pri Chure vo Švajčiarsku. Celý život sledovala politické dianie a hoci sa pádu železnej opony nedočkala, s presvedčením predpovedala silný a zjednotený stredoeurópsky región. Podľa habsburskej tradície uložili jej ostatky v hrobke viedenského kapucínskeho kostola. Srdcia oboch manželov sa však nachádzajú v kláštore vo švajčiarskom Muri. Zitinho drahého Karola v roku 2004 pápež Ján Pavol II. naozaj blahorečil.

V júli 2011 Viedeň ešte raz zažila veľkolepú procesiu, istým spôsobom dôstojnú oslavu habsburského rodu a bohatej cisárskej minulosti. V uliciach sa zišiel približne stotisícový dav, centrom tiahol viac než kilometer dlhý pohrebný sprievod. Všetko prenášala naživo rakúska štátna televízia a v Dóme svätého Štefana zazneli tóny hymny Rakúsko-Uhorska. Bývalé hlavné mesto stredoeurópskej monarchie sa lúčilo s Ottom von Habsburgom, okrem iného bývalým poslancom Európskeho parlamentu, s tým blondým chlapčekom, ktorý takmer sto rokov predtým navštívil s rodičmi Prešporok.

NOTA BENE

12 2022

História

33

NOTA BENE

12 2022

História

32

NOTA BENE

12.2022

Pútnik

34

Mesto milencov

Jana Čavojská

Verona sa vďaka fiktívnemu príbehu stala svetovou metropolou lásky. Nájde v nej návštevník aspoň štipku reality, alebo iba fejk a výmysly?

Najromantickejšie miesto sveta? Do Verony, konkrétne k jednému balkónu, prúdia denne tisíce ľudí. Aspoň na pár chvíľ sa chcú ponoriť do rozprávkového príbehu o láske. Hneď do toho najznámejšieho. O Rómeovi a Júlii. Stali sa symbolom všetkých milencov a poznajú ich hádam na celom svete. Ich príbeh sa však v skutočnosti nikdy neodohral. A už vôbec nie

spôsobom, akým nám ho predstiera Shakespeare. Mimochodom, on ani nie je autorom pôvodného námetu. Lebo hoci sa Rómeo a Júlia nestali, pravda je, že takýto príbeh sa tiahne celou históriou ľudstva a genericky opakuje v každej kultúre. Dvaja zamilovaní z dvoch nepriateľských táborov, osud ktorých je síce tragický, no ich láska zmieri nevraživosť. Aspoň väčšinou to tak

býva. Akoby ľudia vždy predsa len verili v lásku a dobro, ktoré zvíťazí. Len nechápem, prečo to ani v rozprávke nemôže skončiť úplne šťastne...

Na Júliinom balkóne

Nebyť Rómea a Júlie, do Verony by zrejme turisti neprúdili. Uprednostnili by osvedčené Benátky či

jazero Garda. Stačilo však prirobiť balkón – udialo sa to v tridsiatych rokoch minulého storočia – a turistická atrakcia mesta bola na svete. V Shakespearovi pritom žiadna scéna s balkónom nie je. Júlia s Rómeom si neprisahajú lásku na balkóne, ale v okne. Ktovie, či by sme balkón našli v niektorom z diel Shakespearových predchodcov, od ktorých maestro z Anglického kráľovstva taliansky príbeh lásky odkukal. Tomu, kto balkón vo Verone vymyslel, by samospráva možno mala postaviť sochu, alebo aspoň sošku, hneď vedľa tej Júliinej vo dvore historického paláca. Vytvoril tým nový level príbehu najznámejších zaľúbencov. A do Verony pritiahol milióny návštevníkov. Neznášajú ho azda len susedia. Priľahlé stavby, ktoré s údajným Júliiným domom zdieľajú vnútorný dvor, sú totiž v súkromných rukách a neustále davy turistov ich obyvateľom znepríjemňujú život.

Vďaka balkónu sa dvor zmenil na rušné miesto so suvenírovými

obchodmi a sochou Júlie, ktorú vraj treba chytiť za prsia, ak chcete šťastie v láske. Za vstup do Júliinho domu sa platí šesť eur, ak chcete zároveň lístok aj k údajnému Júliinmu hrobu, dokopy je to za sedem. Gotický dom zo 14. storočia je zariadený niekoľkými kusmi dobového nábytku a je tu aj Júliina posteľ z milostnej scény z filmu Rómeo a Júlia, ktorý v roku 1968 nakrútil Franco Zeffirelli. A hlavne – môžete vyjsť na Júliin balkón a vyfotografovať sa na ňom. Nieкто vás môže ofotiť aj zdola, z dvora, ako na ňom stojíte ako zamilovaná Júlia.

Čmáranice a žuvačky

Na múry Júliinho domu mohli zaľúbenci písať svoje zamilované odkazy a sľuby lásky. Objavovali sa tam aj vyznania zlomených srdiec či heslá o mieri a láske všeobjímajúcej, nielen tej mileneckej. Táto stena lásky sa postupne stala popri balkóne samostatnou atrakciou. Dostala

sa na suveníry, tričká, pohľadnice, obaly čokolády aj fľaše od vína. Prenikla dokonca do popkultúry a stala sa námetom pre umelecké diela. Umelec Marc Quinn na múry nainštaloval panely, nechal ich popísať od návštevníkov, ktorí si ani neuvedomili, že nepíšu priamo na múr, a potom ich vystavil. „Výsledkom sú kresby čistých emócií,“ povedal. „Čo na nich považujem za zaujímavé, je úžasná čistota emócií. Júliin dom je miesto, na ktorom, hoci nebol skutočný, môžete skúmať vaše veľmi skutočné emócie o myšlienke lásky. V mojich očiach je to graffiti čistým nehmotným snom – čím je v podstate aj umenie. A hoci normálne graffiti je vnímané skôr negatívne, toto je graffiti snov a aspirácií.“

Úrady zasiahli, až keď odkazy lásky prekryli odkazy agresivity a vulgarizmy. Turisti tam začali lepiť nálepky. Kto nemal lepidlo, používal žuvačku. Napokon bol celý múr polepený žuvačkami, lebo návštevníci si zrejme mysleli, že aj to

je súčasťou tradície. Ktovie prečo je čmáranie po stenách pre ľudstvo také atraktívne, no okrem Júliinho domu ľudia kreslili po celom meste. Aj to už bolo neúnosné. Preto úrady písanie odkazov zakázali. No múry Verony sú napriek tomu popísané.

Večný príbeh

Shakespeare napísal Rómea a Júliu ako veršovanú divadelnú tragédiu v roku 1597. Inšpiroval sa pritom básňou Arthura Brooka Tragický príbeh Rómea a Júlie, ktorá vyšla v roku 1562. Brook zas príbeh odkukal od talianskeho spisovateľa Mattea Bandella, ktorý to dotiahol až na biskupa. Mimochodom, známe Bandellove novely Shakespeare použil nielen ako základ pre Rómea a Júliu, ale aj pre komédie Mnoho kriku pre nič či Večer trojkraľový. Ešte pred Bandellom tu však bol Luigi Da Porto. Spisovateľ z talianskej Vicenzy. Príbeh Rómea a Júlie opísal v diele Novella novamente ritrovata. Dokázateľne ju napísal vo svojej vile v Montorso Vicentino neďaleko Vicenzy. Novela vyšla až po jeho smrti a anonymne ako História dvoch vznešených milencov.

Hovorí sa, že Da Porto sa inšpiroval dielom Masuccia Salernitana s názvom Mariotto e Ganozza. Tento autor žil v rokoch 1410 až 1475 v Salerne. Napísal päťdesiat noviel. Mnohé z nich mali proticirkevný charakter, a tak upadli do nemilosti a dostali sa na index zakázaných kníh. No niektoré pramene tvrdia, že Da Porto vychádzal aj z vlastnej skúsenosti. 26. februára 1511 sa vraj na bále v meste Udine zamiloval do šestnásťročnej Luciny Sarvognan. Konflikt medzi klanmi regiónu Friuli však bol vtedy veľmi vyhrotený a Da Portov strýko Antonio bol na nože s Luciným poručníkom Girolamom. Da Portova láska sa nemohla naplniť. A na druhý deň vypukli v Udine ozbrojené nepokoje.

Najkrajšie listy

Kým Brooke doprial milencom tri mesiace, počas ktorých sa mohla ich láska rozvíjať, Shakespeare ich vzťah skrátil len na tri a pol dňa. Navyše jeho Júlia má len trinásť rokov! Čo to bola za láska – pýta sa divák a čitateľ. A čo to dopustil mních

Laurence, dôverník zamilovaného páru, ktorý prepašoval Rómea do Júliinej izby a súhlasil, že ich v tom ranom veku potajomky oddá?

Niektorí tvrdia, že išlo skôr o paródiu na lásku, lebo tá ešte nemala šancu byť preverená časom. A, samozrejme, o tragédiu, lebo mladučké milenci už na štvrtý deň umierajú. Večný príbeh lásky je teda skôr poblúznením, zamilovanosťou, očarením, nevyzretou emóciou takmer detí.

Lenže romantici vidia úplne inú verziu príbehu. Večnú lásku a tragickú smrť, ktorá spojila nepriateľské rody. Lásku nešťastnú. Preto veria, že sa môžu Júlii vyžalovať. Napríklad v listoch. Taký list môžete vhodiť do schránky v Júliinom dome alebo poslať poštou. Vo Verone funguje Júliin klub. Skupina dobrovoľníkov, ktorí sa snažia udržať legendu lásky Rómea a Júlie živú. Preto odpovedajú v mene stredo-vekej hrdinky na každý jeden list. S touto tradíciou začal v roku 1930 Ettore Solimani, strážca domnelého Júliinho hrobu. Návštevníci pri ňom nechávali listy. On ich zbieral a odpovedal na ne ako „Júliin tajomník“.

Takýchto „tajomníkov“ má teraz Júlia vo Verone viac. Okrem odpisovania na listy vedú archív listov Júlii a každoročne oceňujú tie najkrajšie cenou Cara Giulietta – Drahá Júlia. Nakoniec nie fiktívny príbeh, ale tieto rukou písané listy lásky robia z Verony svetovú metropolu tohto najkrajšieho citu.

- 1 Vo dvore Júliinho domu sa neustále striedajú zástupy turistov.
2 Balkón tu pôvodne nebol, ale ani budova nie je tá z príbehu.
3 Chytiť Júliu za prsia vraj prináša šťastie v láske.
4 Každý si chce spomienku na Júliin dom odniesť v telefóne.
5 Budúca nevesta dúfa v šťastnú lásku.
6 Júliin balkón sa stal hlavnou turistickou atrakciou mesta.
7 Návštevníci Júliinho domu sledujú tlačenicu na dvore.

Krutá diagnóza zo dňa na deň zmenila chod rodiny. Láska sa v nej nestratila, naopak. Rastie každým dňom a pod vianočným stromčekom jej bude vrchovato. Všetci veria v uzdravenie.

Boľavé Vianoce

 Lucia Bucheňová Alan Hyža

Boli neskutočne šťastní. Nič im nechýbalo, doma im pobehoval trojročný Miloško a čerstvá dcérka Sofia. Mirka bola na materskej, otec Miloš robil murára, relatívne slušne zarobil. Mali všetko.

Okolo februára tohto roka sa však začali diať čudné veci. Miloško takmer každé ráno vracal. Skončili u pediatričky. „Zisťovalo sa všeličo. Podozrenie na helicobakter, potvrdila sa nízka hladina železa v krvi. Ale pani doktorka ma stále upokojovala. Dokonca keď mi raz v noci napadlo, či malý nemá rakovinu, a na druhý deň som sa jej to opýtala, dostala som od nej presvedčivú odpoveď, že určite nie,“ hovorí Mirka. Má len dvadsaťtri, ale posledný polrok z nej urobil vyzretú ženu, doslova už polodoktorku. So správnymi predtuchami...

K rannému vracaniu sa postupne pridala extrémna únava. Miloško čoraz menej vládol a padal, v máji z ničoho nič spadol zo stoličky, na chvíľu stratil vedomie. „V sekunde mu vykrútilo ústa. Skončili sme na príjme v bojnickej nemocnici, vracal, už bol vážne vychudnutý, na druhý deň nás presunuli do Martina. Urobili mu cétečko hlavy a život sa zastavil,“ ticho spomína Mirka. Nádor v hlave. Neuroblastóm. Typický nádor včasného detského veku, ktorý býva jednoznačne malígny.

Vrtuľník presúval Miloška do hlavného mesta. Posledný májový deň podstúpil dvanásťhodinovú operáciu. Mirka sedela v nemocničnej kaplnke a očami posúvala čas, nech už je po všetkom. Zárok prebehol bez komplikácie, údajne vybrali všetko a teraz treba už len dúfať a veriť. „Lenže Miloško sa nepreberal. Mesiac bol na ÁRO. Keď ho museli začať preberať, prestal dýchať, po oživovaní ho znovu uviedli do umelého spánku.“ V ňom bol ďalších jedenásť dní a následne mu museli urobiť tracheostómiu. Navyše dostal aj zápal pľúc.

„Prihovárala som sa mu, rozprávala všeličo možné aj nemožné, len nech cíti, že maminka je pri ňom. Že ho všetci doma čakáme, že musí bojovať,“ plače už naplno Mirka. Jej domovom sa stala nemocnica. Pritom sa mala tešiť z niekoľkomesačnej Sofinky. „Tak veľmi mi bolo smutno za malou, telefonovali sme si s mužom niekoľkokrát denne. Ja na Kramároch v Bratislave, oni doma v Prievidzi.“

Napokon sa Miloško dostal na oddelenie, kam by žiadne dieťa nemalo patriť. Detská onkológia. Prišiel tam s pľúcnou ventiláciou a čakali ho tri cykly chemoterapie. Zvládol ich, hoci ťažko. Nerozprával, lebo pre tracheo nemohol, tvár mal stále na pravej strane vykrútenú – ochrnutú, a k tomu ešte nechodil. „Z nášho krásneho kučeravého šidla sa stalo krehulinké stvorenie. Utešovalo ma len to, že žije.“

Život rodiny sa obrátil naruby. Niekedy choroba partnerov rozdelí, to však nie je prípad Mirky a Miloša. „Bolo nám jasné, že Mirka musí byť s malým a ja ostávam doma s dcérkou. Robota musela ísť bokom. Tým pádom som os-

tal bez výplaty. Sofia mala sedem mesiacov, keď sa zo mňa zo dňa na deň stal ocko na materskej. Snažil som sa za malým chodiť aj do nemocnice. Dochádzanie z Prievidze do Bratislavy však bolo veľmi namáhavé. Našťastie nám na dva mesiace Liga proti rakovine poskytla ubytovanie, takže potom som bol s Mirkou a s malým každý deň.“

Dnes je Miloško pred ďalšou veľkou výzvou. V hlavičke jeden zlý zvyšok ešte ostal. Čaká ho osem cyklov chemoterapie. Tri dni chemo, 21 dní rekonvalescencia a hor sa na ďalší cyklus.

Po pol roku v nemocniciach sa dnes Miloško ocitol doma. Teda, „doma“. Presne dva týždne bývajú v pre-najatom dvojizbáku blízko Kramárov, už nie zdarma z Ligy. Mesačne platia 630 eur. Najväčším problémom bol dvojmesačný depozit. „Pomáha nám celá rodina. Náš jediný príjem je rodičovský príspevok, detské prídavky a príspevok z Dobrého anjela. Liečbu máme naplánovanú na minimálne deväť mesiacov. Keby som mohol, idem do roboty, lenže malá je veľmi malá a Miloško musí byť s mamou. Buďe potrebovať aj intenzívne rehabilitácie, na ktoré nám doktor odporučil zháňať peniaze už teraz. Nič nie je strašnejšie ako choré dieťa. Pol roka sme počúvali len zlé prognózy. Miloško je bojovník. Už sa ťarbavo motá. Nejedol, a dnes spráskal celú sviečkovú. To sú pokroky, to je šťastie. Vážime si maličkosti, každý úsmev Miloška je najväčším pohladením na duši. Tento náš chlapec nám všetkým ukazuje, čo sú hodnoty. On proste musí vyzdraviť a basta. Iné si nepripúšťame.“

Aké budú Vianoce? „Dúfame, že Miloško nebude s komplikáciami v nemocnici. Vianoce budú o pocitoch. Že rodina je to najcennejšie, že byť spolu je ten najväčší dar. Že najviac je zdravie a láska,“ povie oco Miloš a nehanbí sa za chlapské slzy.

Časopis NOTA BENE poskytuje priestor OZ Medzi nami, aby pomohlo sociálne slabším rodinám a rodinám s postihnutým členom. Ide o ľudí, ktorí sa ocitli v ťažkej situácii. Možno sa nájde niekto, koho príbeh Miloška osloví. Aj váš príspevok sa použije na nutný prenájom v Bratislave, prípadne na odporúčané rehabilitácie po liečbe. Číslo účtu: 4040218205/3100 (Primabanka). IBAN: SK85 3100 0000 0040 4021 8205, SWIFT: LUBA SKBX. Pripíšte poznámku – Miloško.

Kontakt na OZ medzi nami: 0905 910 827 alebo 0905 240 389 (medzinami@zoznam.sk).

Uverejňované príbehy nie sú príbehmi predajcov NOTA BENE a prípadné otázky, prosím, adresujte OZ Medzi nami.

Anna Symington-Maar

Ráno s Marlou a Mrzúňom

Počujem, ako sa otvárajú dvere detskej izby a náš šesťročný syn, s očami ešte napoly zatvorenými, si to namieri priamo do našej postele.

„Sú dnes prázdniny?“ zaznie jeho hlas už spod periny.

„Nie, dnes je streda, sviatok je zajtra,“ odpovedá manželka.

Odpovedou je srdcervúce „nieeee“. Sklamanie sa mení na smútok, ten sa mení na hnev.

Túto emočnú špirálu dôverne poznám. Ak nezasiahnem, tak sa bude len zhoršovať.

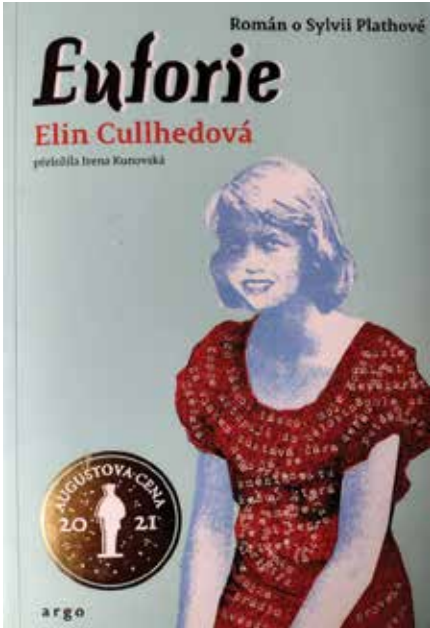
Spomeniem si na Kapitána Mrzúňa. Nedávno som synovi hovorila o mojej vnútornej kritičke, ktorá mi v hlave pravidelne pripomína, čo všetko som nezvládla a čo by som mala robiť lepšie. Dala som jej meno Marla, ktoré sa jej, samozrejme, vôbec nepáči. Keď ma Marla kritizuje, vysvetlím jej, že sa mýli a že určite robím veci dosť dobre. Pomáha mi to zastaviť špirálu myšlienok, ktoré vedú k hnevu na seba aj na druhých. Synovi sa to vtedy veľmi páčilo. Vehementne pritakával, že aj on má taký hlas a že on ho nazve Kapitán Mrzúň.

Položím si k nemu hlavu. „Počuj, a nepomohlo by ti, keby sme Mrzúňa teraz katapultovali niekam na Antarktídu? Nehovorí ti náhodou veľa vecí, ktoré fakt nepomáhajú?“

Zdvihne hlavu a usmeje sa. Nadšene natiahne pomyselný katapult a kapitána Mrzúňa spolu odpálime von oknom. Ešte si chvíľu z neho robíme srandu. Syn sa usmieva. Sklamanie a hnev sa mení na spojenie. Pritúli sa ku mne a povie mi, že ma ľúbi. Natiahne ruku aj k manželke a obe nás naraz objíma okolo krku.

Je 6.46 a ja premýšľam nad týmto bežným ránom v našej rodine. Rodine, ktorá vraj vlastne nie je rodinou a nemá tú istú ochranu a podporu ako iné rodiny na Slovensku. Ako sa nám podarilo spojiť sa aj v náročnej situácii, ako sme posilnili našu lásku a upevnili pocit bezpečia, ktorý doma všetci traja cítime. A ako ten pocit mizne, keď vykročíme z nášho bytu. Stretneme sa dnes znova s nenávisťou na ulici, na sociálnych sieťach a v médiách? Prepadne nás znova strach z toho, že syn môže prísť o domov, ak by sa jednej z nás niečo stalo? A robím vôbec dosť preto, aby sa toto zmenilo?

Neviem. Ale to už zase prehovorila Marla, asi ju idem niekam katapultovať.

Posledný rok

 Zuzana Mojžišová

Elin

Cullhedová

(vpravo)

Zuzana

Mojžišová

(vľavo)

Zuzana

Mojžišová

(vpravo)

Elin

Cullhedová

(vľavo)

Zuzana

Mojžišová

(vpravo)

Elin

Cullhedová

(vľavo)

Zuzana

Mojžišová

(vpravo)

Elin

Cullhedová

(vľavo)

Zuzana

Mojžišová

(vpravo)

Elin

Cullhedová

(vľavo)

Zuzana

Mojžišová

(vpravo)

Elin

Cullhedová

(vľavo)

Zuzana

Mojžišová

Daniel Pastirčák

Damianova rieka a Mary´s meals

Damianova rieka je meno mojej prvotiny – knihy rozprávok. Vyšla pred rokmi ako prvá publikácia Artfora s podtitulom: Rozprávky o láske a večnosti. Vďaka sponzorovi mala neuveriteľný náklad 10 000 kusov. Vtedy som, samozrejme, netušil, že kniha

rozprávok o láske sa raz stretne so skutočným dielom lásky a vydajú sa spoločnou cestou.

So zakladateľom projektu Mary´s meals som sa stretol v relácii Trochu inak. Čakal som v šatni štúdia L+S medzi fotkami mojich obľúbených komikov. Vtom vstúpil obrovský chlap a obdaroval ma širokým úsmevom: „Oh, you must be that pastor,“ oslovil ma. Prikývol som. Hoci sme sa videli prvýkrát, stačilo pár viet a cítili sme sa ako starí priatelia. Magnus nie je veľký iba telom, je veľký tým, čo robí. Vďaka jeho úsiliu žiaci z najchudobnejších rodín sveta dostávajú každodenné jedlo v škole. Spojenie jedla a vzdelania im otvára cestu z chudoby. Mnohí už vyštudovali, stali sa z nich lekári či učitelia.

Pod podlahou kostola na Cukrovej sa našlo päťsto zabudnutých Damianových riek. Ponúknem ich Artforu – napadlo mi – nech ich predávajú a zisk poukážu na účet Mary´s meals. Janka a Vlado Michalovci bez váhania súhlasili. S Adamom Skirčákom zo slovenskej pobočky Mary´s Meals sme dohodli potrebné detaily a stará kniha vybavená novou šerpou od Mary´s meals je na svete. Moje fiktívne rozprávky o láske sa tak môžu aspoň na chvíľu spojiť s tou skutočnou, ktorej fascinujúci príbeh som po prvý raz počul v divadelnej sále L+S.

Daniel Pastirčák

Zuzana Uličianska

Slovo láska

Francúzska spisovateľka Nathalie Sarrautová venovala celú jednu esej slovu láska. Pripomína jej modlitbu. Nekonečné, nepostihnuteľné, nepolapiteľné svety vďaka nemu zázračne nadobúdajú tvar, tvrdí.

Ľúbim vás – to sú posvätné slová vyslovené vo chvíli, keď jeden kladie na hlavu tomu druhému korunu a udeľuje mu nadvládu, s ktorou nik na svete nemôže súperiť. Ako však Sarrautová píše, ten, čo vyslovil tieto slová, má aj moc ako Boh zobrať ich späť.

Slovo „láska“ šíri v tých, ktorých práve osvietilo, také prenikavé svetlo, že vyrovná všetko... nikde nijaký hrboľ ani výmoľ... ani najmenšie tienisté zákutie. Ľúbiš ma... Ale áno, samozrejme, ľúbim ťa. Dokonalosť má byť všade tam, kde vládne jeho kráľovstvo... avšak aj ten najjemnejší záchvev ju môže ohroziť. Preto zaľúbenci neúnavne bdejú... pri najmenšom poplachu im slovo „láska“ priletí na pomoc.

Na hraniciach toho veľmi dobre vyzbrojeného štátu sa však potulujú „pochybné živly“, pripravené zasiať neporiadok. Niekedy, po dlhom naliehaní, sa im podarí získať pravé meno. Nuda. Presne tak. Áno: Poníženie. Áno: Odcudzenie. Áno: Odpor. Áno: Pohrďanie. Pohrďanie?

Stráže vyhlásia poplach, nastáva trma-vrma, láska mobilizuje sily a často víťazí. Ale keď sa smrteľne zranené slovo Láska zrúti a papierové koruny sa rozkotúľajú, prepychový palác pukne vo dvoje a ukážu sa postrhané tapety...

No niekedy sa stáva, že pod všetkými tými budovami, ktoré slovo Láska postavilo, pod prepychovými palácmi, múzeami, väznicami, blázincami... cez ten mramor, cement, sklo a betón, zrazu sa ešte v neporušenom a nevinnom svete, niečo sotva postihnuteľné... odkiaľ to prišlo...? uvoľňuje... a keďže si nemôže nájsť miesto nikde, nijaké slovo, čo by ho mohlo prijať, tu nie je... kmitá... a potom v tých najskromnejších, diskrétnych slovách, v tých najnevýraznejších... v prázdnych priestoroch, tam sa ukryje, a nimi nesené vstáva... jemne sa chveje.

Čo sa dá dodať k jej jemne chvejúcim sa slovám?

Dorota Nvotová

Je ťažké milovať

Ja nemám lásku v malíčku. Neviem, ako si udržať vzťah, ako neublížiť,

ako robiť kompromisy, ako sa obetovať, neviem to skrátka vždy vtedy, keď by som chcela. A myslím, že je to tým, že lásku partnerskú, tak ako mnohí iní, aj ja nejako podvedome oddeľujem od lásky všeobjímajúcej. Lebo keď ide o všetky ostatné lásky – lásku k zvieratám, ľuďom, planéte, prirodzená mi je obeta, sebazaprenie aj súcit. Nemám problém ubytovať u seba bezdomovca, zachraňovať desiatky detí v Nepále, žiť podľa možnosti bezodpadovo, podávať prvú pomoc pri búračkách a mať cudziu krv na svojich rukách, nemám problém skočiť za niekým do priepasti. Mám však problém ustúpiť v drobných domácich roztržkách, zahryznúť si do jazyka, nestiahnuť do priepasti so sebou všetkých okolo. Mala by som sa na blízkych pozerat očami cudzinca. Možno by som bola citlivejšia.

Nieкто to môže mať presne naopak. Svojich doma rozmaznáva, zahŕňa nekonečnou štedrosťou, ústupkami, ale vonku v komunite nepohne ani prstom. Nezaujíma ho spoločné dobro, bez povšimnutia prejde okolo dopravnej nehody, nenávidí žobrákov, Rómov, moslimov, gayov, príde domov, zavrie za sebou dvere a je milujúcim rodičom, ktorý sa nekonečne obetuje pre svojich blízkych. S profilovou fotkou svojho čerstvonarodeného vnúčaťa pošle do plynu všetky dúhové rodiny aj s ich malými deťmi a cestou z kostola cíti Božie požehnanie.

Práve som strávil mesiac v Nepále. V krajine, kde prípadov, ako je ten druhý, nájdete pramálo. V tejto krajine vnímam viac ako kdekoľvek inde tú tenkú cestičku lásky. Lebo, povedzme si na rovinu, keď sa človek zaľúbi, ovalia ho bakuľou po gebuli, vysypú mu do brucha vrece s motýlikmi, zanedlho mu kladi- vom rozmlátia srdce na kašu a nenechajú mu ani nádej, že existuje aj iná láska ako dočasná, intenzívna, zraňujúca a sebecká.

Je ťažké vždy vidieť lásku ako všeobecný pocit. Je ťažké zakomponovať do toho celého ešte aj sebalásku. Je ťažké milovať najbližších tak nezištne ako bezmocných cudzích, je ťažké milovať bezmocných cudzích tak vrúcne a intenzívne ako vlastných, je ťažké milovať seba nie menej, ale ani viac ako kohokoľvek, je skrátka ťažké milovať. Ale musíme to skúšať.

Skúsme nabudúce obstáť. Či už ako spoločnosť pri tolerancii inakosti a iného názoru, alebo ako sebeckí partneri. Skúsme len milovať. Tak ako nás učil Ježiš, Budha, Mohamed či svedomie nášho malého nevinného dieťaťa vnútri v nás. Keď sa to naučíme, možno porastie kvet lásky v najsuchších kútoch sveta.

NOTA BENE

12 2022

Čítanie

40

NOTA BENE

12 2022

Stĺpčky

41

autor: Pavol Surovec	spevohra	sidlo v USA	jazero v Rusku	zlato (špan.)	zn. namáča- cieho prostriedku	Pomôcky: AREKOLIN, ROTAN	zostavoval časti do celku	zn. abvoľtu	riečný kôrovec	zosekol		druh alkaloidu	2. časť tajničky	vyhnutý kočovník
značka čokolády						planéta					manželka Šamašova			
						diabol								
1. časť tajničky											krik			
											červený (angl.)			
filmový mimo- zemšťan			osudové znamenie					druh korytnačky						
			úkryt vojakov					osobné zámeno						
jedenkrát				predpona (priamy)					doktor					
				štat vo Venezuele					francovka					
letopis					jednotka hmotnosti						solmizačná slabika		športový kód Talianska	nasával
					rehoľa						priateľ Jerryho			
	knockout	pohrebná hosťina				jedn. elektr. napätia					preš			
		kód Čadu				predložka					opytovacie zámeno			
3. časť tajničky								4. časť tajničky						
omdlel								banicka výbušnina						

„Úspech nie je konečný, neúspech nie je fatálny. Odvaha [pokračovať je tá, ktorá sa počíta].“

— Winston Churchill

Vylúštenie z minulého čísla: Jediný človek ktorého môžeš nenávidieť je ten ktorého miluješ, pretože len jedine [ten ti dokáže naozaj ublížiť]!“ — Erich Maria Remarque

SUDOKU

GRIDDLERS.NET

		3					
1							
						2	
		5					
						4	

3							1
	2				6		
4							5
	4				5		

Kódex predajcu

- Predajca nosí preukaz so svojim registračným číslom a fotografiou pri predaji na viditeľnom mieste.
- Predajca predáva časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze.
- Predajca predáva časopisy na určenom predajnom mieste uvedenom na jeho preukaze.
- Predajca predáva časopisy za oficiálnu cenu uvedenú na titulnej strane časopisu.
- Predajca predáva časopisy spôsobom, ktorý neobťažuje okoloidúcich (je triezvy, čistý, upravený, slušný).
- Predajca sa zdržuje na predajnom mieste bez detí do 16 rokov.
- Predajca aktívne pracuje na zlepšení svojej sociálnej situácie a riadi sa pokynmi sociálneho pracovníka.
- Predajca v Bratislave je povinný nosiť aj oficiálnu vestu s logom NOTA BENE. Začiatočník vestu nemá, iba špeciálny preukaz platný v daný mesiac.

Kódex kupujúceho

zostavil predajca NOTA BENE Peter Patrónsky

- Preverte si preukaz predajcu, na ktorom je uvedené registračné číslo, fotka.
- Kupujte časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedenom na preukaze predajcu.
- Predajcu si starostlivo vyberte.
- Neplaťte viac, ako je uvedené na časopise, pokiaľ sa tak sami nerozhodnete.
- Zoberte si svoj zaplatený časopis.
- Časopis po prečítaní darujte alebo znehodnoťte tak, aby sa nedal znova prediť.

- Pouličný časopis NOTA BENE začal vychádzať v septembri 2001. Vydáva ho občianske združenie Proti prúdu ako svoj hlavný projekt na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli bez domova alebo im hrozí strata ubytovania z finančných dôvodov. Cieľom je aktivizovať ľudí bez domova, pomôcť im získať sebaúctu, dôstojný príjem, pracovné návyky a sociálne kontakty. Úlohou NOTA BENE je tiež kampaň na pomoc ľuďom bez domova.

- OZ Proti prúdu v rámci integračného projektu NOTA BENE poskytuje predajcom ďalšie služby: základné a špecializované sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, podporu streetworkera na predajnom mieste, právne poradenstvo partnerskej advokátskej kancelárie, tréningy, skupinové stretnutia a workshopy, prístup do kupónového motivačného sociálneho obchodu, príspevky na

lieky, internet, PC a telefón zadarmo pre vybavovanie práce, bývania a úradných záležitostí,úschovu peňazí a úradných listín a možnosť využívať korešpondenčnú adresu o. z. na zasielanie osobnej pošty.

- OZ Proti prúdu od roku 2001 realizuje pilotné projekty v oblasti riešenia bezdomovectva, iniciuje systematické a legislatívne zmeny na národnej úrovni, vydáva knihy z pera ľudí bez domova, organizuje odborné konferencie a vydáva odborné publikácie. Je členom siete pouličných časopisov INSP, organizácie FEANTSA a Slovenskej siete proti chudobe. Viac na www.notabene.sk.

PROTI PRÚDU: Štatutárne zástupkyne: riaditeľka Nina Beňová 0908434826 a šéfredaktorka Sandra Pazman Tordová 0905143651. Personalistika: Hana Hochel 0905440764. Finančný manažér: Igor Slaninka 0911209559. **Program NOTA BENE:** Terénny tím podpory predajcov: koordinátor Peter Kadlečík 0907733388, Peter Kováč 0908229830, Róbert Olejár 0917526158, Zuzana Butkiovská 0905952471. Sociálni pracovníci: koordinátorka Belinda Fulierová 0911654411, Erik Kapsdorfer 0905440946, Lucia Frimmelová 0905440878, Zuzana Olšinová 0915985640. **Program BÝVANIE NOTA BENE:** koordinátor Ivan Lorenc 0908 062 194, Barbora Žiaranová 0905595520, Rebeka Káploczká 0908268034, Mária Teleky 0905440887. Sociálna nájomná agentúra: Petra Groschová 0905812175. **Program ADVOKÁCIA:** Nina Beňová 0908434826. Emaily: meno.priezvisko@notabene.sk. **Redakcia:** Zástupkyňa šéfredaktorky, editorka: Jana Čavojská, Redaktorka: Dagmar Gurová 0917337235, Grafický dizajn: Pavol Čejka, Jazyková korektúra: Miroslava K. Valová.

Organizácie zabezpečujúce realizáciu integračného projektu NOTA BENE na Slovensku: **BRATISLAVA** (od roku 2001): O. z. Proti prúdu, vydavateľ NOTA BENE, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 5962, poradcovia@notabene.sk, www.notabene.sk, **BANSKÁ BYSTRICA** (2003): Sociálno-charitatívne centrum Ivana Šedibu, prevádzkovateľ: Územný spolok SČK, Pod Urpínom 6, 974 01 Banská Bystrica, Kleniarová Hana, 0907 403 123, socialne.redcross@gmail.com, **BARDEJOV** (2017): Centrum sociálnych služieb, Toplianska 9A, 085 01 Bardejov, Mgr. Martin Jutka, 0901 713 903, jutka.martin@gmail.com **ČADCA** (2006): Dom charity sv. Gianny, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Kukučínová 4, 022 01 Čadca, Katarína Melicháčová, 0918 874 839, 041/432 40 88, dchgianna.ca@gmail.com, **HLOHOVEC** (2009): O. z. Pokoj a dobro, Pribinova 51, 900 28 Hlohovec, Viera Vávrová viera.vavrova@dzu.sk, 033/742 3827, **HOLIČ** (2009): Azylový dom Emauzy, J. Čabelku 3, 908 51 Holíč, Hana Šafránková, 034 668 3110, emauzy.holic@gmail.com, **KOŠICE** (2003): Charitný dom sv. Alžbety, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Bosáková ul. Košice, Martina Kochová Email: martina.kochova@charita-ke.sk, Mobil: +421910 842 182, **LEVICE** (2005): O. z. Miesto v dome, Kpt. Nálepku 125, 934 01 Levice, Mgr. Ľubica Prištiaková, 036/622 15 86, mvd@miestovdome.sk, **LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ** (2010): Mestský úrad Liptovský Mikuláš, Štúrova 1989/41, 031 42 Liptovský Mikuláš, Mgr. Veronika Bániková, 044 556 5324, veronika.banikova@mikulas.sk, **MALACKY** (2006): Azylové centrum Betánia, prevádzkovateľ: N. o. Križovatky, Ľudovíta Fullu 16, 901 01 Malacky, Viera Hujíková, 034 772 2457, centrumbetania@gmail.com, www.krizovatky.eu, **NITRA** (2003): Dom charity sv. Rafaela, prevádzkovateľ: DCH Nitra, Štúrová 57, 949 01 Nitra, Andrea Rončková, 0907 451 771, 037 652 30 28, rafael.charita@gmail.com, www.charitanitra.sk, **PIEŠŤANY** (2005): ZSS Domum, Bodona 55, 921 01 Piešťany, Eva Papšová, 0915 400 577, 033/ 772 7687, domum@piestany.sk, **POPRAD** (2005): ZSS pre občanov bez prístrešia, Levočská 4051/55, 058 01 Poprad, Erika Mižigárová, 0910 890 254, 052/772 4209, erika.mizigarova@msupoprad.sk, **PREŠOV** (2017): Komunitné centrum Rómsky inštitút, n.o., K Satrej Tehelni 5/A, 080 01 Prešov, Mgr. Peter Németh, 0905 740 096, komunitneri@gmail.com, **SVIDNÍK** (2016): Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín Svidník, Dlhá 505/9, 089 01 Svidník, Mgr. Marek Fek, 0917 673 107, 0907 405 632, fekmarek@azet.sk, **TRENČÍN** (2016): ISKRA Trenčín, Dolný Šianec 1, 911 01 Trenčín, Pavol Juríček, 0948 343 163, pavol.juricek123@gmail.com **TRNAVA** (2006): ADCH Trnava, Hlavná 43, 917 01 Trnava, Patrik Bellay, 0940 601 716, patrik.bellay@charitatt.sk, **VRANOV NAD TOPLOU** (2009): Charitný dom pre mládež, prevádzkovateľ ADCH Košice, Lúčna 812, 093 01 Vranov nad Topľou, 0903 982 906, 057/443 1578, chd.vranov@charita-ke.sk, **ŽILINA** (2003): Dom charity sv. Vincenta, Bratislavská 423/27, 010 01 Žilina, Mgr. Gabriela Huliaková, 0918 314 197, 041/724 4795, dchvincent.za@gmail.com

NOTA BENE

12 2022

Proti prúdu

43

Nová kniha Zuzany Csontosovej
plná humoru, fantázie a dobrodružstva

Autorka
kníh Zatúlaný
gombík a Lebo
medved'

KÚPITE LEN U PREDAJCOV
NOTA BENE

Vydanie knihy bolo realizované s finančnou podporou
Nadácie Slovenskej sporiteľne